

Osnutak klarisa i institucionalizacija reda

Frajlić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:834440>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Lucija Frajlić

**OSNUTAK KLARISA I
INSTITUCIONALIZACIJA REDA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

LUCIJA FRAJLIĆ

**OSNUTAK KLARISA I
INSTITUCIONALIZACIJA REDA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc Marko Jerković

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. KLARINO PORIJEKLO I SUSRET S FRANJOM ASIŠKIM	2
1.1 DOLAZAK U SAMOSTAN SV. DAMJANA I STVARANJE ZAJEDNICE	5
1.2. KLARA I ŽENSKI VJERSKI POKRET U 13. STOLJEĆU	8
2. KLARA I PAPINSTVO	10
2.1 PONTIFIKAT HONORIJA III. I KARDINALAT HUGOLINA	10
2.2. GRGUR IX.	13
2.2.1 QUO ELONGATI.....	15
2.2.2 JANJA PRAŠKA	16
2.3 PONTIFIKAT INOCENTA IV.	18
2.3.1 PRAVILO KLARE ASIŠKE	20
3. NAKON KLARINE SMRTI.....	22
3.1 SVETA KLARA ASIŠKA	23
3.2 RED SVETE KLARE.....	25
3.2.1 BONAVENTURA KAO GENERALNI MINISTAR.....	25
3.2.2 KONFLIKT (1261-1263.) I PRAVILO URBANA IV.	26
4. ZAKLJUČAK.....	29
5. POPIS IZVORA I LITERATURE	33

1. UVOD

Tijekom 12. i početkom 13. stoljeća Zapadno kršćanstvo suočeno je s novim religijskim strujanjima. Ta religijska strujanja očitovala su se u mnogobrojnim vjerskim pokretima čiji su predvodnici bili vjernici laici. Zasićeni ustaljenim i strogim crkvenim normama unutar kojih su mogli prakticirati vjeru, počinju istraživati nove oblike prakticiranja svoje duhovnosti. Grupiraju se u skupine koje stvaraju svoja vlastita vjerska načela i svoje unutarnje strukture. Pojedine grupacije u Francuskoj i Italiji će, prema mišljenju vrha Crkve, otići predaleko zbog čega su proglašavani hereticima. Međutim, iz tih vjerskih strujanja izniknut će dva nova prosjačka reda. Radilo se o dominikancima i franjevcima. Napuštajući koncept redovništva zatvorenog unutar samostanskih zidina, izlaze na ulice, trgove i gradove djelujući ne samo riječju nego i djelom. Propovijed, život u skromnosti i poniznosti te pomaganje siromašnima, bolesnima i potrebitima općenito postat će njihova obilježja. Dominiku Guzmanu i Franji Asiškome pridružuju se njihovi muški sljedbenici te počinje konstrukcija njihovih budućih Redova.

A što se događa sa ženama vjericama? I one, potaknute buđenjem laičke pobožnosti, traže za sebe način kako bi mogle iskazati svoju duhovnost. Mnoštvo ženskih vjerskih zajednica niče na početku 13. stoljeća u gradovima diljem Italije. Željele su svoj duhovni život temeljiti na siromaštvu i karitativnom djelovanju. Međutim, tek jedna od tih žena uspijet će oko sebe okupiti zajednicu koju će u narednim godinama pretvoriti u prvi ženski redovnički red. Bila je to Klara Offreduccio, pobožna djevojka iz Asiza.

Cilj ovoga rada jest analizirati procese i čimbenike koji su uvjetovali osnutak prvo male zajednice unutar samostana Svetog Damjana, a zatim i Reda sv. Klare. U tom kontekstu prvenstveno će se analizirati odnos između Klare i franjevačke zajednice s Franjom Asiškim na čelu. Naime, Klara svoje vjersko djelovanje razvija istovremeno i usporedno s Franjinom zajednicom. Svoj je duhovni život, a na kraju i zajednicu oformila sukladno s Franjinim idealima. Zbog toga je još jedan od ciljeva ovog diplomskog rada ukazati na ulogu načela Franje Asiškog u procesu razvitka Klarinog reda. Drugi odnos koji će se unutar rada promatrati je odnos između Klare, samostana Svetog Damjana i papinske Kurije. Zajednica nastala oko Klare bila je dio vala mnogobrojnih ženskih vjerskih pokreta na području tadašnjeg Zapadnog kršćanstva. Zbog njihove brojnosti i različitosti, Crkva je predvođena papinstvom, nastojala im je osigurati formu djelovanja i legislativni okvir. Imajući u vidu Klarinu zajednicu, analizirat

će se kako je djelovanjem papinstva i Kuriije, ona evoluirala u veću, funkcionalnu i organiziranu cjelinu .

Rad će se bazirati na analizi narativnih i normativnih izvora prvenstveno vezanih uz Klaru i njezin Red. Neki od izvora koji će se koristiti su *Legenda svete djevice Klare Asiške* koju je napisao Toma Čelanski, *Postupak proglašenja Klare Asiške svetom*, *Oporuka* te *Pravilo sv. Klare*. Uz to, za potrebe rada koristit će se izvori vezani uz franjevačku zajednicu, a između ostalih to su: *Potvrđeno pravilo*, *Nepotvrđeno pravilo*, *Asiški zbornik* i Franjine hagiografije Tome Čelanskog i sv. Bonaventure. Osim svega navedenog, konzultirat će se papinski dokumenti o sv. Klari.¹

Klara je zasigurno najpoznatija predstavica ženske grane franjevačkog reda. Ipak, zanimanje za intenzivnija istraživanja o njoj i razvoju njezinoga Reda započinju 80-ih godina 20. stoljeća. Nakon objave zbirke izvora i njihove kritičke analize 1985. godine, započinje u historiografiji razdoblje studija o sv. Klari i klarisama. Proslava 750. obljetnice njezinog rođenja 1993. godine dodatno je pogodovala nastanku radova i analiza Klarinog lika i djela. U tom razdoblju Marco Bartoli, sagledavajući njezin život u cjelini piše kritičku biografiju Klare Asiške. U knjizi donosi detaljan pregled njezinog duhovnog djelovanja od ulaska u Sveti Damjan pa do smrti, a naglasak djelomično stavlja na odnos s franjevcima i papinstvom.² U tom odnosu s papinstvom često je izvor neslaganja bilo različito shvaćanje ideala svetog siromaštva. Pitanje opsluživanja siromaštva te ostalih ideala postavljenih od prvih franjevaca u kontekstu razvoja Klarine zajednice obrađuje Joan Mueller u svojoj studiji.³ Maria Pia Alberzoni nam pak svojom knjigom donosi analizu institucionalizacije Reda klarisa posebno naglašavajući, prema njoj, krucijalnu ulogu papinske Kuriije.⁴ Dakle, ovaj rad će prikazati u kojoj su mjeri Franjo Asiški i njegovi ideali te papinska Kuriija dali doprinos institucionaliziranju Reda sv. Klare te na taj način pratiti trendove suvremenih povijesnih istraživanja.

2. KLARINO PORIJEKLO I SUSRET S FRANJOM ASIŠKIM

Klara je, kako navodi Toma Čelanski u *Životopisu sv. Klare*, „rođena u gradu Asizu, od dosta slavna roda.“⁵ Točnije, rođena je 1194. godine u bogatoj plemićkoj obitelji Offreduccio kao

¹ Svi navedeni izvori objavljeni su i prevedeni u Pero VREBAC i dr. (ur.), *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012.

² Marco BARTOLI, *Klara Asiška*, Laudato, Zagreb, 2009.

³ Joan MUELLER, *The Privilege of Poverty. Clare of Assisi, Agnes of Prague, and the Struggle for a Franciscan Rule for Women*, The Pennsylvania State University, 2006.

⁴ Maria Pia ALBERZONI, *Clare of Assisi and the Poor Sisters in the Thirteenth Century*, New York, 2004.

⁵ Toma ČELANSKI, „Legenda svete djevice Klare Asiške“ u: Pero VREBAC i dr. (ur.), *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012., 1884.

kćer Favaronea i Hortulane.⁶ Klara nije bila jedino dijete u obitelji, imala je dvije sestre – Katarinu i Beatrice.⁷ Sve tri su od najranijeg djetinjstva odgajane u intenzivnom vjerskom okruženju. Za takav vjerski odgoj prvenstveno je zaslužna majka Hortulana koja je tijekom svog života bila poznata po pobožnosti, karitativnom radu te čestim hodočašćenjima.⁸ Osim majčinog vjerskog odgoja, na Klarinu ličnost i ideale utjecala je također kulturalna sredina unutar koje je odrastala. U okviru pripadnosti plemićkom staležu Klara, zajedno sa ženskim dijelom obitelji Offreduccio, bila je izložena udvorno-viteškoj kulturi. U okviru nje, djevojke su bile učene o životu u suzdržljivosti i stidljivosti te odgajane prvenstveno za bračni život. Spomenuta kultura potencirala je otmjenost žena i kćeri uglednih plemićkih obitelji, a ta otmjenost mogla se postići kroz kreposti kao što su razboritost, šutnja, suzdržanost i poniznost.⁹ S obzirom da se unutar udvorno-viteške kulture potencirala udaja, obitelj Offreduccio tražila je za svoje kćeri idealnu bračnu priliku. Pošto je bila najstarija od sestara, najveći pritisak vršio se na Klaru. Klarin stric Monaldo tražio je od nje da se što prije uda jer je to između ostalog vodilo ka očuvanju plemićkog statusa i povećanju materijalnih resursa.¹⁰ Klara je takvu ponudu odbila te se u potpunosti okrenula duhovnosti. Naime, istovremeno s udvorno-viteškom kulturom, razvija se još jedna, ona hagiografska. Hagiografska kultura predlagala je jedinu moguću alternativu za srednjovjekovne žene podložene ocu i mužu. Bio je to izbor redovničkog načina života.¹¹ Prema svjedočanstvima Klarinih suvremenika, život nalik redovničkom, Klara je počela prakticirati unutar obiteljske kuće. Njezina sestra Beatrice navodi da Klarin život „bijaše gotovo andeoski od njezina djetinjstva, jer bijaše djevica i uvijek je ostala u djevičanstvu.“¹² Više informacija saznajemo od Ivana Venturina iz Asiza koji je „živio u kući gospođe Klare, dok ona bijaše u kući svoga oca kao djevojčica i djevojka, jer je bio naime kućni sluga.“¹³ U Klarinom okruženju je bio dok je ona imala 18 godina, a prema njegovim riječima „djevojka je

⁶ Klarin otac Favarone je bio *miles*, a cijela obitelj Offreduccio bila je dijelom viteškog plemstva te je pripadala skupini *maiores*. *Maiores* ili *boni homines* sačinjavali su dio doseljenog plemstva koje je unutar gradskih zidova posjedovalo svoje stanove, a uporište moći bilo im je u okolici grada gdje su posjedovali dvorce i imanja s ljudstvom. Detaljnije o obitelji Offreduccio vidi više u: BARTOLI, *Klara Asiška*, 31-35.

⁷ Obje će sestre pristupiti Klarinoj zajednici. Sestra Katarina, kasnije poznata pod redovničkim imenom Janja pridružit će se odmah Klari u samostanu Svetog Damjana, dok će Beatrice to učiniti kasnije, 1229. godine.

⁸ Povezuje je se s odlaskom na hodočašće *de la dal mare* u Jeruzalem. (Bert ROEST, *Order and Disorder. The Poor Clares Between Foundation and Reform*, Boston, 2013., 11.) O izrazitoj pobožnosti Klarine majke saznajemo i iz izvora, od sestre Pacifike Guelfucciove iz Asiza, jedne od svjedokinja tijekom postupka proglašenja Klare Asiške sveticom. Pacifika navodi kako je „gospođa Hortulana poslije došla u isti taj red kao i njezina sveta kći blažena Klara, i tu je vrlo ponizno živjela s ostalim sestrama“ („Postupak proglašenja Klare Asiške svetom“, u: *Franjevački izvori*, 1764-1765.)

⁹ Detaljnije o udvorno-viteškoj kulturi vidi više u: BARTOLI, *Klara Asiška*, 36-38.

¹⁰ Kao potencijalni zaručnik spominje se Ranieri di Bernardo iz Asiza. (MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 8)

¹¹ BARTOLI, *Klara Asiška*, 40-41.

¹² „Postupak“ u: *Franjevački izvori*, 1802

¹³ Isto, 1815.

već tada bila tako čestita u načinu života i u odijevanju, kao da je već odavno u samostanu.¹⁴ Osim navedenog, Ivan Venturin u svome iskazu govori o Klarinom prakticiranju posta te činjenju pobožnih djela od kojih se najviše ističe pomaganje siromašnima.¹⁵

Istovremeno, sa svojom malom zajednicom, u Asizu djeluje Francesco Bernardone, poznatiji kao Franjo Asiški.¹⁶ Pretpostavlja se da je Klara još kao djevojčica bila upoznata s Franjinim naukom slušajući njegove propovijedi i diveći se njegovoj ustrajnosti da živi život u potpunom siromaštvu brinući se za one najpotrebitije.¹⁷ Već je tada u njoj rasla želja da krene Franjinim stopama. S obzirom da je njezin rođak Rufino bio jedan od pripadnika zajednice Franje Asiškog, Klari je često pričao o njemu.¹⁸ Također, smatra se da je upravo Rufino probudio u samom Franji želju za upoznavanjem Klare.¹⁹ Između 1211. i 1212. godine Klara, tada sedamnaestogodišnjakinja, je prisustvovala Franjinoj propovijedi u katedrali u Asizu. Nakon toga dolazi do njihovog upoznavanja i sve češćih susreta.²⁰ Tijekom sastanaka, razgovarali bi o temeljnim postulatima nauka Franje i njegove zajednice. Bili su to pokornost, poniznost te život sukladno sa Svetim Pismom. Naglasak je pritom stavljen na „sveto siromaštvo“ i potpunu predanost Bogu i služenju potrebitima. Život u siromaštvu doslovno se odnosio na život bez ikakvih posjeda te stalnih materijalnih primanja. Kako Toma Čelanski navodi „otac Franjo bodrio ju je da prezre svijet.“²¹ Živeći već unutar svoje kuće pokornim i poniznim načinom vjerskog života, Klara nije dugo odgađala potpuno odricanje od svega materijalnog i pristupanje uz Franju. Po uzoru na njega, svog duhovnog oca, prodala je sve svoje bogatstvo i podijelila ga siromašnima. Bogatstvo koje je prodala uključivalo je i miraz čime se može zaključiti da je definitivno zatvorila put ka mogućoj udaji. Prodaja miraza također je značila da Klara nije imala namjeru ući u neki od tada priznatih samostana te postati redovnicom.²² Na Cvjetnicu 18. ožujka

¹⁴ Na ist. mj.

¹⁵ Isto, 1815-1816.

¹⁶ Detaljnije o životu i djelovanju Franje Asiškog te franjevačkom redu općenito vidi u: John MOORMAN, *A History of the Franciscan Order from Its Origins to the Year 1517.*, Oxford University Press, 1968; André VAUCHEZ, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*, New Haven, London, 2012.

¹⁷ MOORMAN, *A History of the Franciscan*, 32.

¹⁸ Punim imenom Rufino of Scipione di Offerduccio bio je jedan od prvih koji je prihvatio Franjin nauk i pridružio se njegovoj zajednici (ROEST, *Order and Disorder*, 12.).

¹⁹ Da je Franjo čuo za Klaru i želio je upoznati saznajemo i od Tome Čelanskog, vidi više u: ČELANSKI, „Legenda svete djevice Klare Asiške“, 1887.

²⁰ Valja napomenuti da su ti susreti bili tajni i popraćeni pratnjom. Uz Franju i Klaru, na sastancima su često bili brat Filip Dugo te Klarina prijateljica Bona Guelficcia koja će kasnije s njom ući u samostan Svetog Damjana. Sastanci su bili održavani diskretno zbog razlike u društvenom statusu. Klara je, kao što je već rečeno, porijeklom bila iz visokog sloja plemstva Asiza, dok je Franjo dolazio iz trgovačke obitelji što nikako nije pogodovalo tomu da budu viđeni zajedno. (Jean François GODET-CALOGERAS „Francis and Clare and the Emergence of the Second Order“ u: *The Cambridge Companion to Francis of Assisi*, Michael J.P. ROBSON (ur.), Cambridge University Press, 2012., 116.).

²¹ Toma ČELANSKI, „Legenda“, 1887.

²² ROEST, *Order and disorder*, 12.

1212., Klara napušta obiteljsku kuću te se pridružuje Franji i ostaloj braći u crkvi sv. Marije Porcijunkule.²³ Izbor Klare da pristupi kao siromašna sluškinja Franjinoj zajednici simbolično je potvrđen tonzurom koju je osobno odradio sam Franjo. Klara je na taj način postala prva žena koja je zaslugom Franje Asiškog u potpunosti preuzela pokornički i monaški način života.

1.1 DOLAZAK U SAMOSTAN SV. DAMJANA I STVARANJE ZAJEDNICE

Ubrzo nakon pristupanja zajednici Franje Asiškog, Franjo i ostala braća počinju razmatrati na koji će način Klara sa nekolicinom svojih sljedbenica biti uklopljena u franjevačku zajednicu. Također, postavlja se pitanje gdje će biti smještena. Prije dolaska u samostan Svetog Damjana, braća smještaju Klaru u crkvu sv. Anđela u Panzu. U crkvi se 1212. još nije nalazila ustrojena monaška zajednica, već je to bilo mjesto okupljanja žena koje su živjele pokorničkim životom, ne vodeći se pritom niti jednim službeno priznatim pravilom.²⁴ Nedugo zatim Klari se pridružuje njezina mlađa sestra Katarina. Odlazak, sada već dvije ženske članice, iz obitelji Offreduccio kako bi se posvetile pokorničkom i redovničkom načinu života, izazvao je otpor i negodovanje muških pripadnika obitelji. Klarin i Katarinin stric Monaldo zajedno sa nekolicinom naoružanih muškaraca dolazi u crkvu Svetog Anđela te pokušava silom natjerati Katarinu na povratak kući. Međutim, u tome ne uspijeva i Katarina ostaje zajedno s Klarom.²⁵ Nakon spomenutog događaja, Franjo tonzurira Katarinu i daje joj ime Janja.²⁶ Nedugo zatim odlučuje Klaru zajedno sa njezinom sestrom Janjom premjestiti bliže sebi i gradu Asizu. Odlučio se za crkvu Svetog Damjana, posjed koji se od početka 13. stoljeća nalazio pod protekcijom biskupa Guida.²⁷ Smjestivši Klaru i Janju u Sveti Damjan, Franjo je još čvršće povezao Klaru sa svojom franjevačkom zajednicom. Naime, crkva i hospicij sv. Damjana bili su jedno od prvih mjesta na kojem su se okupljali prvi franjevci. U izvorima se često spominje kako je vrlo brzo nakon svog obraćenja, 1206. godine, Franjo započeo obnovu crkve Svetog Damjana. Prema navodu iz Oporuke svete Klare, seljake koji su ga promatrali je zamolio da mu pomognu „jer će odsad ondje biti gospođe, čiji će slavan život i sveto vladanje proslaviti

²³ Potvrdu o tome donosi nam Klarina sestra Beatrica prilikom svjedočenja u procesu proglašenju Klare Asiške sveticom. („Postupak“ u: *Franjevački izvori*, 1803.) Klarinom odlasku iz obiteljskog doma, uz Franju, pripomogao je i biskup Asiza, Guido II. Klari se tada pridružila prijateljica Pacifika Guelfuccio. (ROEST, *Order and disorder*, 13.)

²⁴ ČELANSKI, „Legenda“ u: *Franjevački izvori*, 1891. Vidi i O boravku u Panzu vidi: BARTOLI, *Klara Asiška*, 74-76.

²⁵ Detaljan izvještaj o ovom događaju donosi Toma Čelanski (Isto, 1902-1904.)

²⁶ MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 12.

²⁷ Posjed se sastojao od crkve i malog hospicija Svetog Damjana. Vidi više u: GODET-CALOGERAS, *Francis and Clare*, 118.

Oca našeg nebeskog u cijeloj njegovoj svetoj Crkvi“.²⁸ Bio ovaj navod istinit ili tek legenda, činjenica jest da je od 1212. Sveti Damjan postao središte razvoja onoga što će na kraju postati Red svete Klare.²⁹

Kako bi se bilo koja zajednica, u ovom slučaju redovnička, mogla formirati mora postojati ili normativni tekst (regula) ili karizmatični vođa. Klara u počecima djelovanja unutar Svetog Damjana nije imala službenu regulu ili pravilo prema kojemu je mogla oformiti zajednicu. Međutim, imala je karizmu.³⁰ Spomenuto je već kako je Klara od rane mladosti još u očevoj kući živjela život nalik redovničkomu te da je već tada privukla pozornost stanovnika Asiza. Dolaskom u Sveti Damjan, gdje se službeno predala djevičanskom životu u potpunom siromaštvu, poniznosti, pokornosti i molitvi, naišla je na simpatije nekolicine žena, većinom iz bogatih obitelji iz Asiza i okolice. Gledajući Klaru kao uzor, odlučuju joj se pridružiti te nasljedovati njezin način života. Toma Čelanski u *Životopisu* navodi da su se „djevice htjele njezinim primjerom sačuvati takvima za Krista, a udate nastojale živjeti čistije. Plemkinje su prozele prostrane dvorove i sagradile si tijesne samostane u kojima su živjele u pepelu i kostrijeti za Krista.“³¹ U istom tonu dalje navodi: „majka je kćer, a kći majku pozivala Kristu; sestra je privlačila sestre, tetka nećakinje.“³² Klari i Janji se tako u prvih nekoliko godina pridružuju: sestra Pacifika, sestra Benvenuta iz Peruje, sestra Filipa i sestra Cecilia.³³ Sestra Balvina pristupa zajednici 1217., a sestra Kristijana 1219. godine.³⁴ Postaju poznate pod nazivom „siromašne gospođe Svetog Damjana“.³⁵

Osim što nije postojala regula, u Svetom Damjanu nije postojala niti jasno definirana struktura i organizacija zajednice. Osoba oko koje su se ostale žene okupljale bila je Klara, međutim, nejasno je kakvu ulogu službenu ulogu obavljala, odnosno, je li već od samog početka djelovala kao opatica. Tijekom kanonizacije Klare Asiške, uzeta su svjedočanstva žena koje su zajedno s njom od prvih dana boravile u Sv. Damjanu. Nekolicina njih u svojim izjavama Klaru oslovljava s terminom *abbesse*, odnosno opaticom. Primjerice, sestra Cecilia navodi da je

²⁸ MOORMAN, *A History of the Franciscan Order*, 32. Cijeli citat navodne Franjine izjave donosi sama Klara, usp: vidi u: „Oporuka sv. Klare“ u: *Franjevački izvori*, 1738.

²⁹ GODET-CALOGERAS, „Francis and Clare“, 118.

³⁰ Max Weber karizmu smatra individualnom osobnosti te posebnom vrijednosti koja pojedinca izdvaja od prosječnih ljudi dajući mu pritom natprirodne, nadljudske, posebne moći i kvalitetu. Detaljnije analizu o utjecaju karizme u religiji vidi u: Douglas F. BARNES, „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17, 1-18.

³¹ Usp. „Legenda Klare Asiške“ u: *Franjevački izvori*, 1892.

³² Na ist. mj.

³³ Potvrdu o pridruživanju zajednici u Svetom Damjanu donose nam same sestre prilikom svjedočenja u postupku proglašenja Klare svetom, usp. „Postupak“ u: *Franjevački izvori*, 1764., 1769., 1774., 1787.

³⁴ Isto, 1790., 1804.

³⁵ MOORMAN, *A History of the Franciscan Order*, 35.

Klaru Bog „izabrao kao majku djevica te prvu i glavnu opaticu Reda“.³⁶ Sestra Beatrica također spominje Klaru kao opaticu „koja se u spomenutom samostanu u upravljanju ponašala sveto i vrlo razborito.“³⁷ Ovdje je ipak bitno napomenuti da su navedena svjedočenja nastala nakon Klarine smrti, točnije 1253. godine, u trenutku kada je Klara službeno bila opatica. Iz tog je razloga upitno možemo li uistinu vezati termin *abbesse* uz Klaru već od 1212. godine, no ono što je sigurno, na nju su ostale sestre gledale kao „prvu“, kao „majku“ i kao „učiteljicu“. Unatoč tome što nije postojala jasno definirana organizacija zajednice, sestre su vrlo dobro znale prema kojim idealima će se voditi i živjeti. U tom kontekstu dolazi do izražaja utjecaj Franje Asiškog i franjevačkog pokreta na „siromašne gospode Svetog Damjana“.

Iako je za vjernice okupljene oko Klare ona bila uzor, uzor njezinog života bio je Franjo te ga je kao takvog postavila u jezgru svoje zajednice. Isključivo je njega smatrala osnivačem njezinoga pokreta zbog čega je sve do svoje smrti nastojala očuvati simbiozu između Svetog Damjana i franjevac. Ta simbioza temeljila se na nekolicini krucijalnih i zajedničkih elemenata. Na prvom je mjestu naravno bio ideal apsolutnog siromaštva. Odnosilo se to na neposjedovanje ničega materijalnoga što nije proizašlo iz rada vlastitih ruku ili nije dobiveno putem milostinje.³⁸ Nadalje, život unutar zidova Svetog Damjana temeljio se na poniznom i pokorničkom načinu života koji je bio upotpunjen kontemplacijom, molitvom i služenjem potrebitima.³⁹ Kada spominjemo milostinju i služenje drugima bitno je napomenuti ograničenost „siromašnih gospoda“ na tom polju. Iako su se smatrale dijelom franjevačkog pokreta čija je jedna od glavnih premisa djelovanja bila izlaženje van samostanskih zidova na ulice, one takav način nisu mogle prakticirati. Milostinju su za njih prikupljali franjevci, a zauzvrat Sveti Damjan je njima služio kao mjesto za odmor od putovanja ili pak mjesto rekuperacije.⁴⁰ Tako na primjer saznajemo da je Klari bio poslan „brat imenom Stjepan, koji je trpio od ludila.“⁴¹ I sam Franjo je, prema *Asiškom zborniku*, u jednom periodu boravio više od pedeset dana u Svetom Damjanu.⁴² Iz svega navedenog proizlazi da je od samog početka Sveti

³⁶ „Postupak“ u: *Franjevački izvori*, 1787.

³⁷ Isto, 1803, 1805, 1816.

³⁸ Za sakupljanje milostinje kao i za pastoralnu skrb „siromašnih gospoda Svetog Damjana“ bili su zaduženi Mala braća (Lezlie S. KNOX, *Creating Clare of Assisi. Female Franciscan Identities in Later Medieval Italy*, 2008., 23.)

³⁹ Više o temeljnim načelima Klare i njezinih sljedbenica u začetku zajednice vidi u: Clara GENNARO, „Clare, Agnes and Their Earliest Followers: From the Poor Ladies of San Damiano to the Poor Clares“ u: *Women and Religion in Medieval and Renaissance Italy*, Daniel BORNSTEIN i Roberto RUSCONI (ur.), 1996., 40.

⁴⁰ Da su Klara i ostale sestre u Svetom Damjanu vodile brigu o franjevcima saznajemo iz izvora, usp: „Asiški zbornik“ u: *Franjevački izvori*, 642-644. te ČELANSKI, *Legenda svete djevice Klare Asiške*, 1909., također vidi i KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 23.

⁴¹ ČELANSKI, *Legenda svete djevice Klare Asiške*, 1909.

⁴² „Asiški zbornik“ u: *Franjevački izvori*, 642.

Damjan funkcionirao kao mješovita zajednica unutar koje su se braća i sestre međusobno potpomagali u duhovnim potrebama.⁴³ Ovakvu vezu između Klarine zajednice i „male braće“ Franjo je potvrdio uputama za život, poznatim pod nazivom *forma vitae*. Iako se nije radilo o normativnom dokumentu već najvjerojatnije nekoj vrsti vodiča za duhovni život, za Klaru je bio od velike važnosti. Za svoga života se pozivala na spomenuti spis smatrajući ga osnovicom djelovanja i daljnje organizacije svoje zajednice, a njegovu važnost dodatno će potvrditi u svome Pravilu.⁴⁴

1.2. KLARA I ŽENSKI VJERSKI POKRET U 13. STOLJEĆU

Godina 1215. vrlo je bitna za malu zajednicu „siromašnih gospođa“. Te se godine održava IV. Lateranski koncil⁴⁵ pod vodstvom pape Inocenta III.⁴⁶ Na spomenutom koncilu donesen je niz kanona, a za Klaru najznačajniji je onaj pod rednim brojem 13. Taj je kanon zabranio osnivanje novih vjerskih redova, a od novih se samostana zatražilo prihvaćanje jednog od već potvrđenih pravila.⁴⁷ Postavlja se pitanje koji je bio povod za donošenje navedenog zaključka te što je to konkretno značilo za „siromašne gospođe“ u Svetom Damjanu?

Tijekom 12. te u prvim desetljećima 13. stoljeća javlja se potreba za novim oblicima izražavanja religioznosti što je u konačnici prouzrokovalo pojavu i formiranje mnogobrojnih vjerskih pokreta. Jedan od njih bio je ženski vjerski pokret.⁴⁸ Eksplozija malih ženskih vjerskih zajednica, *mulieres religiosae*⁴⁹, događa se početkom 13. stoljeća u cijeloj Europi, a kolijevke ovoga vjerskoga vrenja bile su Flandrija, Brabant i Rajnska oblast s jedne strane te središnja i

⁴³ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 23.

⁴⁴ *Forma vitae* (oblik života) koju 1212. za „siromašne gospođe Svetog Damjana“ piše Franjo Asiški nije sačuvana. Međutim, u svome Pravilu Klara ga izravno citira pa na taj način saznajemo da je već na početku djelovanja Klarine zajednice Franjo obećao brinuti o Klari i njezinim sljedbenicama, a isto je zatražio od svoje braće. Također, u „obliku života“ još jednom naglašava važnost života prema Evanđelju i u apsolutnom siromaštvu. Usp. *Pravilo svete Klare* u: „Franjevački izvori“, 1724.

⁴⁵ O Četvrtom lateranskom koncilu vidi više u: Hans WOLTER, *Od crkvenog zrelog srednjeg vijeka do predvečerja reformacije*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. 3/2, ur. Hubert Jedin, Zagreb, 1993, 191.-198., Hubert JEDIN, *Crkveni sabori*, Zagreb, 1997., 55-59.

⁴⁶ Rimski plemić, pravim imenom Giovanni Lothario di Segni, na papinsku stolicu ustoličen je 1198. godine. Smatra se jednim od najvećih predstavnika vrhunca papinske moći i utjecaja. Detaljnije o njegovom pontifikatu vidi u: Eamon DUFFY, *Sveci i grešnici*, Rijeka, 1998., 110-115., Walter ULLMANN, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, 205-226.

⁴⁷ Prijevod svih zaključaka IV. Lateranskog sabora objavilo je Sveučilište u Fordhamu na svojim internetskim stranicama (<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/lateran4.asp>, 20.06.2019.)

⁴⁸ Detaljnu analizu vjerskih pokreta u 12. i 13. stoljeću u svojoj studiji donosi. Herbert GRUNDMANN. *Religious Movements in the Middle Ages*, University of Notre Dame Press, 1995. O začecima i prirodi ženskog vjerskog pokreta usp. stranice 147-170.

⁴⁹ *Mulieres religiosae* bio je opći naziv kojim su se u spisima srednjega vijeka označavale žene koje su sa i bez monaškog zavjetovanja, živjele kao redovnice.

sjeverna Italija s druge strane.⁵⁰ Pripadnice pokreta *mulieres religiosae* u najvećoj su većini dolazile iz urbanih središta, a nastojale su formirati nove ženske vjerske zajednice koje bi se razlikovale od već ustaljenog ženskog monasticizma.⁵¹ Ujedno, cilj im je bio živjeti kršćanski život na temelju Svetog Pisma štujući ideale svetog siromaštva i djevičanstva kombinirajući ih pritom sa služenjem potrebitima. Dakle, *mulieres religiosae* se, barem u teoriji, udaljuju od koncepta klauzure i zatvorenosti unutar samostanskih zidova te žele djelovati samostalno, neovisno o muškim vjerskim redovima.⁵² Za svoje su djelovanje tražile potvrdu i priznanje od strane pape, no crkveni vrh je to smatrao nedovoljnim. Zbog njihove nehomogenosti i slabe organizacije, tražili su način kako stvoriti pravni okvir za te nove ženske vjerske zajednice. Bilo je to moguće učiniti uz nametanje jednog od, do tada, službeno priznatih pravila. S time se pozabavio papa Inocent III. na IV. lateranskom koncilu gdje je donesen već spomenuti 13. kanon. Mnoge zajednice *mulieres religiosae* morale su tada prihvatiti jedno od uobičajenih pravila (benediktinsko ili augustinsko). Izbor jednoga pravila zapravo je zahtijevao uklapanje u točno određeno duhovno okruženje. U slučaju benediktinskoga pravila to je izrazito monaško, a u slučaju augustinskoga, izrazito kanoničko. Ženske vjerske zajednice su, izabirući pravilo, izabirale također i muški red koji bi preuzeo njihovo duhovno vodstvo.⁵³

Zajednica u Svetom Damjanu bila je dio ženskog vjerskog pokreta (*mulieres religiosae*) te se samim time morala prilagoditi uputama koncila u Lateranu. Znao je to i Franjo koji je u tom trenutku uvidio priliku da Klaru potakne na preuzimanje vodstva u zajednici. Želeći da odgovornost za Sveti Damjan snosi sama Klara, 1215. godine daje joj naslov „opatica“. O tom događaju svjedoči sestra Pacifika navodeći: „tri godine nakon što je spomenuta gospođa Klara ušla u redovništvo, na molbe i uporno traženje svetoga Franje, primila upravu i vodstvo sestara.“⁵⁴ Ovdje je bitno za naglasiti da termin „opatica“ prvenstveno nalazimo u samostanima benediktinskoga tipa što je ujedno značilo da je za Klaru odabrano Pravilo sv. Benedikta. Znajući da joj za djelovanje treba naklonost crkvenih vlasti, Klara je prihvatila naslov opatice i spomenuto pravilo. Međutim, s tim izborom nije bila zadovoljna. Toma Čelanski Klarino

⁵⁰ BARTOLI, *Klara Asiška*, 89.

⁵¹ Tradicionalno, ženske vjerske zajednice bile su usko povezane sa samostanima klauzarnog tipa. Unutar njih najčešće su bile smještane kćeri i udovice bogatih aristokratskih obitelji koje više nisu bile podobne za udaju, a prilikom ulaska u samostan sa sobom su morale donijeti bogat miraz. Takav postojeći sustav nije ostavljao mnogo prostora za žene slabijeg imovinskog statusa. Novi ženski vjerski pokret nastoji to promijeniti. Vidi više u ROEST, *Order and disorder*, 18.

⁵² Ženske vjerske zajednice bile su organizirane uz muške redove i njihove samostane te su o njima ovisile. Ukoliko na području njihova djelovanja nije postojao muški red, njihovo djelovanje bilo je pod protektoratom lokalnog biskupa i klera (ALBERZONI, *Clare of Assisi*, 157.)

⁵³ BARTOLI, *Klara Asiška*, 89.

⁵⁴ „Postupak“: u *Franjevački izvori*, 1765.

negodovanje benediktinskim uređenjem pripisuje njezinoj poniznosti i kreposti. Objašnjava da je Klara radije htjela služiti i biti podložna ostalim ženama unutar zajednice, nego li nad njima predsjedati. Zbog toga je, navodi, „često prala ruke i noge sestrama, posluživala ih za stolom i sve što je mogla obavljala sama bez da zapovijeda ostalima.“⁵⁵ No, više od kreposti, Klaru je zabrinjavalo da će opredjeljenje za Pravilo sv. Benedikta dovesti do promjene uređenja njezine zajednice čime bi ona izgubila svoj identitet. Godine koje slijede bit će obilježene borbom za očuvanjem zajednice „siromašnih gospođa“ unutar ideala koje su 1212. godine postavili Klara i Franjo. Borbom, jer je, kao što ćemo u narednom poglavlju vidjeti, crkveni vrh na čelu s papinstvom imao drugačiju zamisao kako i na koji način organizirati zajednicu u Svetom Damjanu.

2. KLARA I PAPINSTVO

U vrijeme pojave zajednice u Svetom Damjanu i vjerskog pokreta *mulieres religiosae*, Crkvu vode pape koji su okarakterizirani kao „pape pravnici“. U njihovo vrijeme kanonsko pravo te samim time reforma Crkve u skladu s pravnim normama bili su u centru papinstva. Jedan od „papa pravnika“ je već spomenuti Inocent III. Imajući u vidu takav pravni karakter njihova djelovanja, nije čudno što je Inocentu i njegovim nasljednicima jedna od glavnih zadaća bila uniformirati i podariti institucionalni okvir svim novonastalim ženskim vjerskim zajednicama. Početak institucionalizacije *mulieres religiosae* bio je ujedno početak institucionalizacije Klarine zajednice.

Papa Inocent III. umire 1216. godine, a na njegovo mjesto dolazi Honorije III. Papa Honorije III. nastavlja rad svoga prethodnika te se posvećuje reformi redovništva, ponajviše onog ženskog. Cilj mu je prvenstveno bio povezati ženska vjerska udruženja nastala u sjevernom i centralnom dijelu Italije. Ključnu ulogu u organizaciji *mulieres religiosae* na području Italije odigrat će najutjecajniji kardinal u Honorijevoj kuriji, Hugolino.

2.1 PONTIFIKAT HONORIJA III. I KARDINALAT HUGOLINA

Znajući da bi, ukoliko žele nastaviti svoje djelovanje, morale imati papino odobrenje, vjerske ženske zajednice s područja Toskane i Lombardije obratile su se 1218. godine papinskoj Kuriji.

⁵⁵Usp: ČELANSKI, „Legenda svete djevice Klare Asiške“ u: *Franjevački izvori*, 1893, 1894.

Kurija smatra da se prvo mora izvidjeti priroda i način života spomenutih žena zbog čega im Honorije III. kao legata šalje kardinala Hugolina. Kardinal je napisao papi da se radilo o vjernicama koje su odlučile biti siromašne te su se odrekle svojih posjeda, a da im je želja bila ostvariti takav život unutar zajednice.⁵⁶ Hugolino je istim putem zatražio od Honorija III. da se takve ženske vjerske zajednice u Umbriji i Toskani stave pod strože norme crkvenog života. U dokumentu *Litterae tuae nobis* kojeg papa Honorije III. izdaje u kolovozu 1218. odgovara kardinalu da će poštovati želje pobožnih žena po pitanju života u siromaštvu. U istom tom dokumentu papa ovlašćuje kardinala Hugolina da zaprimi sva materijalna sredstva kojih su se vjernice odrekle, no istovremeno naglašava da trebaju zadržati zgrade u kojima su živjele.⁵⁷ Zabranjuje dijecezanskim i sekularnim vlastima zahtijevati bilo kakva prava na njihovu zemlju, kao i uplitanje u samu zajednicu. Odredivši tako, Honorije III. ženske vjerske zajednice u Umbriji i Toskani stavlja direktno pod kontrolu i nadzor Rimske kurije, a daljnju njihovu organizaciju povjerava kardinalu Hugolinu.⁵⁸

Nastavno na papinu odredbu, kardinal započinje stvarati institucionalni okvir djelovanja ženskih vjerskih zajednica u Sieni, Perudi i Lucci. Za početak, potrebno je bilo odrediti pravilo. Poštujući ranije spomenutu odredbu Četvrtog lateranskog koncila, Hugolino im dodjeljuje Pravilo sv. Benedikta. Bitno je za napomenuti da se radilo o čistom ispunjavanju formalnosti jer mu cilj nije bio pretvoriti ih u benediktinke već ih ustrojiti prema svojim odredbama. Te su odredbe sadržane u nacrtu za život ženskih vjerskih zajednica Toskane i Umbrije, poznatim pod nazivom „Hugolinovo pravilo“. Najbitnija stavka kardinalovog nacrtu života bilo je nametanje stroge klauzure.⁵⁹ Kao što Bartoli navodi, za Hugolina zatvorenost više nije bila tek jedna od sastavnica novoga ženskoga duhovnoga života, već je postala osnovom u redovničkom izboru i zajedničkom životu tih žena.⁶⁰ Uz klauzuru, potencirao je djevičanstvo te ženama naredio potpunu šutnju.⁶¹ Nacrt života upotpunio je tzv. zabranom pogleda, odnosno odredio je da se na svakome mjestu doticaja između samostana i vanjskog svijeta postave željezne rešetke i na

⁵⁶ BARTOLI, *Klara Asiška*, 100.

⁵⁷ Cristina ANDENNA, „Dalla Religio Pauperum dominarum de Valle Spoliti all' Ordo Sancti Damiani. Prima evoluzione istituzionale di un ordine religioso femminile nel contesto delle esperienze monastiche del secolo XIII. u: *Vita regularis. Die Bettelorden im Aufabu. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum*, Gert Melville, Jörg Oberste (ur.), vol. 11, Münster, 1999., 448.

⁵⁸ Na ist. mj.

⁵⁹ Hugolino u svome pravilu piše: „Moraju ostati zatvorene (*clausa manere*) doista kroz cijelo vrijeme svojega života: a nakon što neke uđu u klauzuru ovih redovnica, neka im nikada ne bude udijeljena ikakva dozvola ili pravo da iziđu van, osim kad, ako ureba, budu poslone na neko drugo mjesto da presade i podignu Red., usp. BARTOLI, *Klara Asiška*, 101.

⁶⁰ BARTOLI, *Klara Asiška*, 101.

⁶¹ „Neka svaka čuva trajnu šutnju na svakome mjestu, jer im nije dopušteno govoriti bez dopuštenja, niti međusobno, niti s drugima.“ Isto, 103.

njih crno platno.⁶² Dakle, život u Hugolinovim samostanima bio je utemeljen na potpunoj zatvorenosti i na odricanju svakog odnosa s vanjskim svijetom.

Sada se postavlja pitanje kakav je utjecaj politika kardinala Hugolina imala na Klarinu zajednicu u Svetom Damjanu? Naime, Sveti Damjan se nije nalazio unutar mreže takozvanih „Hugolinovih samostana“, a to je kardinal nastojao promijeniti. Stupa u doticaj s Klarom te jedno vrijeme boravi u Svetom Damjanu. Tu nam informaciju donosi sam Hugolino u pismu koje je oko 1220. godine odaslao Klari.⁶³ Osim toga, u pismu možemo vidjeti što je zapravo Hugolino tražio od zajednice u Svetom Damjanu, a to je „strogost vašeg redovničkog života“ i postojanost u molitvi i skrušenosti. Odnosno, tražio je ostvarenje ideala klauzurnoga života.⁶⁴ Međutim, promatrajući samo sličnosti između samostana koje je on utemeljio i Svetog Damjana (život u siromaštvu i posvećenost molitvi), Hugolino nije uočio bitne razlike. Prva razlika ležala je u različitosti nastanka. Zajednice za koje se brinuo Hugolino utemeljene su direktno od Rimske Kurije te su odmah na početku dobile pravni okvir svoga djelovanja. Kod Svetog Damjana je bilo upravo suprotno, nastao je bez crkvenih pokrovitelja i bez pravila.⁶⁵ Nije bio usko vezan uz Kuriju, već uz franjevence. Nadalje, razlika je bila u shvaćanju klauzure. Dok je kod „Hugolinovih samostana“ stroga zatvorenost bila u središtu, Klara je u takvom smislu nikada nije uvela u Sveti Damjan. Uistinu, zajednica Svetoga Damjana bila je od početka eremitska, sastavljena od žena koje su doslovno slijedile evandeoski savjet „tražite najprije kraljevstvo Božje i njegovu pravednost“ i koje su htjele svoj život ostvariti u molitvi na osami i udaljenosti od svijeta. Međutim, ta se zajednica nije u potpunosti zatvorila.⁶⁶ Naprotiv, Klara je htjela biti primjer uzoritosti ne samo ženama koje ulaze u Sveti Damjan već i onima van samostanskih zidova. To potvrđuje u svojoj *Oporuci* navodeći: „Sam naime Gospodin postavi nas i oblik našeg života ne samo drugima za primjer i ogledalo, nego i našim sestrama koje će Gospodin pozvati u naš poziv da i one budu ogledalo i primjer onima koji žive u svijetu.“⁶⁷ Uz sve navedeno, još jedna od razlika bila je vezana uz zavjet šutnje kojeg je Hugolino nametnuo svojim zajednicama. Klara nikada nije tražila zabranu riječi, već je propovijed i duhovni razgovor učinila jednim od središta svoje zajednice.⁶⁸ Iz svega navedenog možemo zaključiti da sličnosti koje su postojale između Svetog Damjana i „Hugolinskih samostana“ nisu bile

⁶² Isto, 104.

⁶³ Usp. „Pismo kardinala Hugolina svetoj Klari“, u: *Franjevački izvori*, 1936.

⁶⁴ Isto, 1935.

⁶⁵ BARTOLI, *Klara Asiška*, 106.

⁶⁶ Isto, 108, 109.

⁶⁷ „Oporuka sv. Klare“, u: *Franjevački izvori*, 1738.

⁶⁸ Bartoli, *Klara Asiška*, 111.

dovoljno jake u usporedbi s različitostima da bi navele Klaru da im se pridruži. Hugolino je poštovao ovakav Klarin izbor te nije vršio neki veći pritisak, ponajviše jer se fokusirao na organizaciju ženskog Reda kojeg je osnovao i za koji je bio odgovoran. Međutim, godine koje slijede donijet će preokret u odnosu Klare i Hugolina, uskoro pape Grgura IX.

2.2. GRGUR IX.

Godina 1227. pokazat će se vrlo bitnom za Klarinu zajednicu. Te godine na papinsku stolicu sijeda kardinal Hugolino kao papa Grgur IX. Do svog ustoličenja, Grgur je gotovo u potpunosti organizirao mrežu svojih samostana, sada poznatim pod nazivom *Ordo pauperum monialium reclusarum*. Ostalo je još osigurati im sigurnu pastoralnu skrb. Problem je ležao u tome što prilikom nastajanja, „Hugolinovi samostani“ nisu bili direktno povezani s nekim od muških redova. Nedostajanje takve poveznice značilo je da ih nije imao tko redovito ophoditi te brinuti o njihovim duhovnim i materijalnim potrebama. Još u vrijeme svoga kardinalata, Grgur IX. se trudio nametnuti *cura monialium* franjevcima. Zašto njima? Jedan od odgovora je činjenica da su dijelili identičan izvor djelovanja, a to je život bez materijalnog vlasništva. Drugi razlog je taj što nitko drugi nije htio obavljati dužnost pastoralne skrbi. U svojoj srži je ona obuhvaćala pružanje duhovne, ali i materijalne potpore za zatvorene ženske vjerske zajednice čiji je broj samo rastao. Već ustanovljeni redovi i sekularni kler na to su gledali kao na preveliku obavezu. Uostalom, Kuriya više nad njima nije imala autoritet, dok nad franjevcima jest. Zbog toga, barem nakratko, tada kardinal Hugolino uspijeva kao vizitatora za obavljanje pastoralne skrbi postaviti franjevca Filipa Longa.⁶⁹ Njegovo postavljenje na funkciju vizitatora izazvalo je velik otpor franjevačke zajednice, poglavito Franje Asiškog.⁷⁰ Već u *Nepotvrđenom pravilu* Franjo upozorava braću da „neka nijedan brat ne prima ženu u poslušnost nego neka ona čini pokoru gdje hoće pošto joj dadne duhovni savjet.“⁷¹ Međutim u *Potvrđenom pravilu* u čijem je sastavljanju sudjelovao kardinal Hugolino, a koje je službeno odobreno 1223. godine, nailazimo na malo odstupanje od strogog pogleda na pastoralnu skrb franjevaca u ženskim samostanima. Franjo i dalje traži da braća ne ulaze u samostane redovnica, no pravi izuzetak u

⁶⁹ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 29.

⁷⁰ O razlozima protivljenja Franje Asiškog da franjevačka zajednica predvodi pastoralnu skrb novih ženskih vjerskih zajednica vidi više u: Isto, 30-31.

⁷¹ Usp. „Nepotvrđeno pravilo“ u: *Franjevački izvori*, 168.

slučajevima kada od njih to zatraži Rimska kurija.⁷² Ovu stavku u *Potvrđenom pravilu* papa Grgur IX. će u godinama svoga pontifikata iskoristiti kao objašnjenje zašto upravo od franjevaca želi obnašanje pastoralne skrbi. Značajniji pomak vezano za *cura monialium* događa se tek nakon Franjine smrti 1226. godine. Do tada je samo Klarina zajednica mogla računati na brigu franjevaca. Takvu posebnost Svetog Damjana, Grgur IX. odlučio je u potpunosti iskoristiti. Kako bi osigurao pastoralnu skrb franjevaca, smatrao je da baš zajednicu Svetog Damjana, kojoj je sam Franjo obećao brigu svoje braće i nakon njegove smrti, mora pridodati samostanima *pauperes moniales reclusae*.

Za čitavo vrijeme Franjina života povezanost Klare i franjevaca davalo je njezinom Svetom Damjanu dovoljnu autonomiju i „zaštitu“ od uplitanja Rimske kurije. Međutim, nakon Franjine smrti situacija se mijenja. Godine 1228. Grgur IX. posjećuje Klaru. Alberzoni napominje da je njegov posjet bio unaprijed smišljen te je imao dva cilja: čvrsto povezati opaticu Svetog Damjana s Rimskom kurijom te joj nametnuti *forma vitae* koju je napisao još kao kardinal.⁷³ Prihvaćanjem njegove *forma vitae*, Klara bi pristala na strogu klauzuru i na prihvaćanje mogućih donacija nekretnina.⁷⁴ Za Klaru koja je, podsjetimo, čitavu zajednicu organizirala na idealu apsolutnog siromaštva, mogućnost zaprimanja materijalnih dobara bila neprihvatljiva. Kako bi pridobio njezino povjerenje, papa Grgur IX. samo Svetom Damjanu 1228. godine dodjeljuje „Povlasticu siromaštva“.⁷⁵ U njoj papa izričito navodi da, kako su ga zamolile, potvrđuje njihovu odluku o „najuzvišenijem siromaštvu i snagom ovoga spisa odobravamo da vas nitko ne može prisiliti da primite posjede.“⁷⁶ Papa s donošenjem spomenutog dokumenta nije bio zadovoljan. Znao je da presedan kojeg je dodijelio Svetom Damjanu može potaknuti i ostale ženske vjerske zajednice da zatraže isto. Kako bi to spriječio, daje do znanja da svi samostani pod njegovim okriljem trebaju slijediti njegov model, a ne onaj Klarin.

Nakon što je zaprimila „Povlasticu siromaštva“, Klara odlučuje svoju zajednicu čvršće povezati s *Ordo pauperum monialium reclusarum*. Toj odluci su svakako pripomogla Grgurova

⁷² „Strogo zapovijedam svojoj braći da nemaju sumnjivih druženja i razgovora sa ženama i da ne ulaze u samostane redovnica osim onih kojima je Apostolska stolica dala posebno dopuštenje“. Usp. „Potvrđeno pravilo“ u: *Franjevački izvori*, 195

⁷³ ALBERZONI, *Clare of Assisi*, 45.

⁷⁴ Na ist.mj.

⁷⁵ Prema uvodu u *Oporuci*, Klara je već jednom zaprimila „Povlasticu siromaštva“ i to od pape Inocenta III. 1215. godine, no u vjerodostojnost te „Povlastice“ sumnjaju mnogobrojni povjesničari. Najučestaliji argument koji dovodi u pitanje Inocentovu „Povlasticu siromaštva“ je nepostojanje veze putem koje je Klara, čija je zajednica tek bila u povojima, mogla doći do pape Inocenta III. i zatražiti takav dokument. Zbog toga je još veća važnost pridana Grgurovoj *Privilegio papueritatis*. Detaljnije o „Povlastici siromaštva“ vidi u: MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 39-41. Cijelu „Povlasticu siromaštva“ Grgura IX. vidi u: *Franjevački izvori*, 1941-1942.

⁷⁶ Usp. „Povlastica siromaštva Grgura IX.“, u: *Franjevački izvori*, 1942.

nastojanja da franjevci budu jedini koji će vršiti ulogu vizitatora u samostanima, što je za Klaru značilo održavanje daljnje povezanosti s franjevačkom zajednicom.⁷⁷ Ovakav miroljubiv odnos između nje, pape Grgura IX. i franjevac neće biti dugog vijeka. Klara će ubrzo shvatiti da ulaskom u papinu mrežu samostana, sada nazvanim univerzalnim nazivom Red sv. Damjana, ne samo da neće osnažiti vezu s Redom Manje braće već će je dodatno oslabiti. To će u njoj izazvati veliko nezadovoljstvo koje će postati izraženo već 1230. godine.

2.2.1 QUO ELONGATI

Nakon smrti, sada sveca, Franje Asiškog, njegova su se braća našla pred izazovom kako organizirati zajednicu. Vođeni tim pitanjem, počinju se grupirati u dvije manje skupine. Jedna je zagovarala strogo nasljedovanje instrukcija postavljenih od sv. Franje i njegovog pravila. Ponajprije se to odnosilo na obnašanje ideala siromaštva, poniznost i jednostavnost. Druga je pak skupina smatrala da je za daljnji razvoj Reda potreban lagani odmak od istih. Zbog toga su zagovarali više monaški način života u samostanima i fokusiranjem na obrazovanje.⁷⁸ U tom kontekstu, najviše polemike među njima izazvao je dio u *Potvrđenom pravilu* koje se odnosi na ne posjedovanje bilo kakvog materijalnog vlasništva, odnosno život *sine proprio*. U želji da što prije razriješe nesuglasice, obratili su se papi Grguru IX. Papa tada donosi bulu *Quo elongati*.⁷⁹ Njome određuje da braća ne moraju doslovno shvaćati *Pravilo* pa tako ni život *sine proprio*. Samim time, odobrio im je posjedovanje materijalnih stvari – samostana, zemlje, knjiga – sve dok je legalni vlasnik bila osoba izvan Reda. Također, odobrio im je zaprimanje donacija jer je to, prema njegovom shvaćanju, bio milodar.⁸⁰ Nadalje, bitno je za napomenuti da se u buli još jednom osvrnuo na temu pastoralne skrbi franjevac te potvrdio da je za ulazak u neki od samostana *pauperes moniales reclusae* potrebno prvenstveno odobrenje pape.⁸¹ Imajući u vidu

⁷⁷ Grgur IX. ubrzo nakon Franjine smrti šalje svojim samostanima pismo *Magna sicut dicitur* putem kojih ih obavještava da će pastoralnu skrb za njih vršiti franjevci. Isto potvrđuje s dokumentom *Quoties cordis* kojom u službu vizitatora uvodi generalnog ministra franjevac

⁷⁸ Radilo se zapravo o sukobu između starijih i novih članova Reda. S jedne strane su bila braća koja su od samih početaka djelovali u franjevačkoj zajednici i samim time je organizirali sukladno Franji i njegovoj viziji. Nasuprot njima su bila braća klerici koji su malo prije ili nakon Franjine smrti pristupili Redu, a dolazili su sa sveučilišta te samim time nisu bili duboko upoznati sa svečevim idealima. Vidi: ALBERZONI, *Clare of Assisi*, 46-47.

⁷⁹ Detaljniju analizu sadržaja *Quo elongati* vidi u: MOORMAN, *A History of the Franciscan Order*, 89-92. Ukratko o utjecaju bule na promjenu gledišta koncepta poslušnosti idealu siromaštva i samom Franji kod franjevačke zajednice vidi Nicholas W. YOUNG, *Non sic erit inter fratres. Internal Structures of Obedience in Early Minorite Relational Constructs*, Mirko BREITENSTEIN i dr. (ur.), *Rules and Observance: Devising Forms of Communal Life*, 2014., 17-25.

⁸⁰ KNOX, *Clare of Assisi*, 35-36.

⁸¹ ALBERZONI, *Clare of Assisi*, 47.

činjenicu da je tim samostanima sada pripadao i Sveti Damjan, to je značilo da franjevci više neće moći posjećivati Klarinu zajednicu bez prethodne suglasnosti papinske Kurije.

Ovakva interpretacija Franjinog pravila, ističe Joan Mueller, imala je trostruke posljedice na Sveti Damjan.⁸² Prvo, bula *Quo elongati* je na direktan način opozvala autoritet Franje Asiškog. Zbog toga će sva druga braća i sestre, koja će nastojati djelovati isključivo po svečevim instrukcijama, naići na poteškoće. U slučaju Klarine zajednice, problem je predstavljala poslušnost svim Franjinim načelima, a pogotovo obnašanju siromaštva. Sa očuvanjem koncepta apostolskog siromaštva, braća i sestre su međusobno ovisili jedni o drugima. Udaljavanjem od toga, sestre će za franjevce postati teret s obzirom da su morali skrbiti o njihovim duhovnim i materijalnim potrebama.⁸³ Drugi problem se odnosio na odobrenje stjecanja posjeda čime je zapravo zanemarena „Povlastica siromaštva.“ S obzirom da je umanjio ideal apsolutnog siromaštva i odobrio muškim i ženskim vjerskim zajednicama zaprimanje donacija i mogućnost posjedovanja, papa Grgur IX. riješio je njihovu ekonomsku stabilnost. Zbog toga, prema njegovom viđenju, nije bilo potrebe da braća i dalje proste te na taj način materijalno osiguravaju ženske samostane.⁸⁴ Bila je to treća posljedica za Sveti Damjan – *Quo elongati* je direktno oslabio veze između Klarine zajednice i Reda manje braće. Na taj način je Grgur IX. zapravo htio Sveti Damjan u potpunosti uklopiti u svoj zatvoreni Red čime bi mu se oduzela njegova franjevačka izvornost.⁸⁵

2.2.2 JANJA PRAŠKA

Klara nije bila jedina žena koja je u prvoj polovici 13. stoljeća prigrllila način života sv. Franje. Na drugom kraju Europe, na današnjem području Češke, život u skladu s franjevačkim idealima odabrala je Janja Praška. Njezin put ka redovničkom načinu života bio je vrlo sličan Klarinom. Rođena je u kraljevskoj obitelji Premislovića, kao najmlađa kćer češkog kralja Otokara I. i kraljice Konstance Ugarske.⁸⁶ Za svoje kćeri, Otokar I. tražio je prilike za udaju koje bi njegovom kraljevstvu politički i ekonomski odgovarale. Janja je tako bila obećana njemačkom caru Fridriku II.⁸⁷ Otokar I. umire 1230. godine što Janja koristi te se odbija udati želeći svoj

⁸² Detaljnije vidi u: MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 45-50.

⁸³ MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 46.

⁸⁴ Isto, 50.

⁸⁵ Klarinu reakciju u cijelosti vidi u: ČELANSKI, „Legenda svete djevice Klare Asiške“ u: *Franjevački izvori*, 1912 Toma Čelanski u *Legendi*, „Franjevački izvori“, 1912.

⁸⁶ MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 52.

⁸⁷ Na ist. mj.

život posvetiti Isusu Kristu. Mueller navodi da je odobrenje za svoje djelovanje odmah iste godine zatražila od pape Grgura IX. što je on odobrio te je stavio pod svoju zaštitu.⁸⁸ U doticaj s Redom manje braće, Janja je došla preko svoje rođakinje, svete Elizabete Ugarske. Ubrzo u Pragu gradi bolnicu u čast svetom Franji Asiškom, a koja je prvenstveno služila siromašnima. U bolnici su mogli ostati, oporavljati se od bolesti ili pak dostojanstveno umrijeti.⁸⁹ Pokraj bolnice gradi kuću za manju braću i samostan u koji naposljetku 1234. godine ulazi. Papa Grgur IX. odmah je proglašava opaticom te samostan, određivši mu svoj *forma vitae*, uključuje u Red svetog Damjana. Istovremeno, preko franjevac glas o Janji Praškoj i njezinoj zajednici dolazi do Klare koja uspostavlja kontakt između Svetog Damjana i samostana sv. Franje u Pragu.⁹⁰

Proučavajući pisma koje je Klara odaslala prema Janji možemo uočiti zajedničke probleme koje su ih mučili, a povezani su uz očuvanje Franjinog identiteta u njihovim zajednicama. Naime, za Janju je, baš kao i za Klaru, srž nasljedovanja Krista bio život u siromaštvu i poniznosti, a osnovni naputak za takvo življenje bila je *forma vitae* sv. Franje. Međutim, kao što je već prije spomenuto, takvu viziju nije dijelio Grgur IX. te uz još uvijek aktualne razmirice s Klarom, istovremeno dolazi u neslaganje s Janjom. Vjerujući da ekonomska stabilnost samostana vodi ka stabilnosti duhovnog poziva i osigurava vjernost klauzuri, papa Grgur IX. pronalazi materijalne resurse za samostan sv. Franje u Pragu. Godine 1235. je pod vlasništvo samostana u Pragu stavio bolnicu sv. Franje te odredio da svi prihodi iz bolnice budu iskorišteni za uzdržavanje redovnica.⁹¹ Diranje u osnovni identitet njezine zajednice potreslo je Janju koja se odmah obraća Klari te je moli za savjet. U *Drugom pismu* jasno se može uočiti da za Klaru ne postoji druga alternativa osim očuvanja ideala apsolutnog siromaštva. To iskazuje riječima: „što držiš, drži, a što činiš, ne puštaj.“⁹² Dalje nastavlja: „sigurno hodi stazom blaženstva, ne vjerujući ničemu, ne pristajući ni uza što, što bi te od tvog nauma odvratiti htjelo, što bi ti na put stupicu stavljalo.“⁹³ Ovim riječima zapravo joj je poručila da ne poklekne pred papinim pritiskom. Da bi joj dala još dodatnu snagu i motivaciju, u pismu Janji Klara prenosi riječi brata Ilije, u to vrijeme generalnog ministra Reda manje braće.⁹⁴ Spominjanje brata Ilije nije bilo bez

⁸⁸ Isto, 54. Papino odobrenje Janjinog djelovanja što je ujedno spriječilo ženidbu između nje i cara Fridrika II. možemo promatrati i u kontekstu borbe između Grgura IX. i njemačkoga cara. Naime, čitava prva polovica 13. stoljeća obilježena je sukobom papinstva s Fridrikom II. zbog njegovih pretenzija širenja na područje Italije. Vidi više: ULLMANN, *A Short History of the Papacy*, 255-262.

⁸⁹ MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 55.

⁹⁰ Od njihove korespondencije, koja je trajala od 1234. do 1253. godine, ostala su sačuvana četiri pisma odaslana od strane Klare. Vidi: „Pisma sv. Klare“ u: *Franjevački izvori*, 1691-1708.

⁹¹ MUELLER, *The Privilege of Poverty*, 67.

⁹² „Drugo pismo svetog Janji Praškoj“ u: *Franjevački izvori*, 1700.

⁹³ Isto, 1701.

⁹⁴ Brat Ilija Kartonski bio je generalni ministar Reda manje braće od 1232. do 1239. godine. Svojim je djelovanjem odigrao ključnu ulogu u održavanju komunikacije između Svetog Damjana i franjevačkog reda. Zbog toga što je

razloga. Klara je bila svjesna borbe s papinstvom koja u narednim godinama čeka Janju jer ju je i sama prošla. Također, bila je upoznata s klerikalnom strujom u Redu manje braće koja je imala drugačiji pogled na obdržavanje ideala siromaštva prvenstveno u franjevačkim, a zatim i ženskim vjerskim zajednicama. Znala je da će Janji trebati dodatna pomoć, a nju je pronašla u bratu Iliji. Iz tog razloga Klara u pismu navodi: „slijedi savjet poštovanog oca našega, brata našega Ilije, generalnog ministra. Tome savjetu daj prednost pred ostalima.“⁹⁵ Klara je ovakvim navodom samo još jednom potvrdila stav koji je zauzela još od početka života u Svetom Damjanu – prvenstveno je bila poslušna sv. Franji i njegovim nasljednicima, a tek onda Rimskoj kuriji. Istu je poruku poslala Janji u Prag.

Imajući uz sebe Klaru i generalnog ministra franjevačkog reda, Janja od Grgura IX. traži odobrenje za život prema prvotnoj Franjinoj *forma vitae* te „povlasticu siromaštva.“ „Povlasticu siromaštva“ papa je odobrio u travnju 1238. godine. Međutim, ni na koji način nije htio njezinom samostanu sv. Franje odobriti naputak za život kojeg je 1212. godine Franjo dao Klari. Prvenstveno se pozvao na samu činjenicu da i samostan u Svetom Damjanu, u kojemu Janja vidi uzor, djeluje po „Hugolinovom pravilu“. No puno važniji razlog je taj da bi odobravanjem drugog pravila zakomplicirao svoja nastojanja uniformiranja samostana Reda svetog Damjana unutar istog legislativnog okvira. Baš kao i Klaru, tako i Janju ova papina odluka nije spriječila da i dalje djeluje prema uputama sv. Franje.

2.3 PONTIFIKAT INOCENTA IV.

Godine 1243. za nasljednika Grgura IX. izabran je kardinal Sinibald Fieschi kao Inocent IV.⁹⁶ Tijekom svog pontifikata nastavio je djelovanje na uniformiranju Reda svetog Damjana u skladu sa zamislima svoga prethodnika. Prvi korak mu je bio suzbiti polarizaciju Reda. Jedan dio samostana u Redu sv. Damjana svoje korijene je imao u Klarinom načinu života te su vodeći se njome i njezinim primjerom, organizirali svoje zajednice. Drugi dio je pak nastao direktno djelovanjem Rimske kurije te je organiziran prema vjerskim i pravnim načelima prethodnih

direktno podupirao Franjinu viziju siromaštva te samim time dao podršku Klari da proširi odlike Svetog Damjana na druge samostane, dolazi u sukob s Rimskom kurijom. Nakon završetka svoga generalata nastavio je brigu o ženskim vjerskim zajednicama, ali bez papinskog odobrenja zbog čega je na kraju ekskomuniciran. Vidi više u: ALBERZONI, *Clare od Assisi*, 48-57 i 125-126. Zbog svog stava oprečnom papi Grguru IX. od suvremenika je okarakteriziran kao problematična figura. O Iliji kao problematičnoj figuri vidi u: Achim WESJOHANN, *Medikantische Gründungserzählungen im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin, 2012., 255-260.

⁹⁵ „Drugo pismo svetoj Janji Praškoj“ u: *Franjevački izvori*, 1701.

⁹⁶ Walter ULLMANN, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London, 1972., 260. Detaljnije o njegovom pontifikatu vidi u: Hans WOLTER, *Od crkvenog zrelog srednjeg vijeka do predvečerja reformacije*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. 3/2, ur. Hubert Jedin, Zagreb, 1993, 229-233.

papa. Čvrsta uniformnost, dakle, nije postojala. Raznolikost se prvenstveno mogla uočiti u različitim nazivima zajednica. Naziv svake zajednice bio je povezan s njezinim vjerskim karakterom pa u tom kontekstu nailazimo na *pauperes sorores*, *pauperes moniales inclusae*, *pauperes moniales reclusae Ordinis Sancti Damiani*.⁹⁷ Nadalje, problem su stvarali franjevci koji su sve više protestirali protiv vršenja pastoralne dužnosti. Uočile su to, uz papu, i opatice samostana u koje su franjevci trebali ulaziti zbog čega su željele učvrstiti poveznicu između Reda manje braće i Reda sv. Damjana. Međutim, problem je predstavljala Hugolinova *forma vitae* koja se nigdje nije referirala na franjevaštvo već na Regulu sv. Benedikta. S ciljem da postigne jednakost među samostanima sv. Damjana te se zadrži *cura monialium* franjevac, papa Inocent IV. 1247. godine objavljuje novo pravilo.⁹⁸ Iako je pravilo zadržalo mnoge elemente Hugolinovog pravila, prvenstveno koncept stroge klauzure, bilo je duže i puno preciznije. Najbitniju promjenu koju je Inocentovo pravilo donijelo, u odnosu na ono svog prethodnika, je brisanje svih referenca na Regulu sv. Benedikta te pozivanje na franjevačko pravilo iz 1223. godine. Koje konkretne promjene u praksi je novo pravilo trebalo donijeti? Sva liturgija unutar samostana Reda sv. Damjana trebala je biti izvođena u skladu s franjevačkim obredima. Osim toga, vjerski život redovnica stavljen je pod direktnu jurisdikciju generalnog i provincijalnog ministra Reda manje braće. Ministri su imali utjecaj na izbor opatice, odlučivali su o vizitatoru te o kapelanu koji je između ostalog bio zadužen za propovijedanje i ispovijedanje.⁹⁹ Inocentovim pravilom, konkretizirana je uloga franjevaca u djelovanju ženskih vjerskih zajednica te je osigurana njihova međusobna pravna povezanost. Ono što se nije promijenilo u odnosu na Grgurov pontifikat je pogled na ideal siromaštva. Prvenstveno, da bi utišao negodovanje franjevaca koji su brinuli da će i dalje morati biti odgovorni za materijalne prihode ženskih samostana, Inocent IV. ostavlja na snazi odluku da *moniales inclusae ordinis S. Damiani* mogu imati zajedničko vlasništvo.¹⁰⁰

Iako su tražile čvršće povezivanje s franjevcima, *moniales inclusae* nisu bile oduševljene odredbama novog pravila. Konkretno, zabrinjavala ih je moć kontrole koju su sada manja braća imala nad ženskim samostanima te su to tumačile kao potpuno oduzimanje njihove autonomije. Još veće negodovanje izazvala je odluka da se ne mogu osnivati nove zajednice bez prethodnog odobrenja generalnog kapitula franjevačke zajednice. Uz spomenuto, Klaru je konkretno ponovno pogodila odredba o posjedovanju vlasništva. Njoj i ostalim ženama koje su oformile

⁹⁷ Usp. ALBERZONI, *Clare of Assisi*, 58.

⁹⁸ ROEST, *Order and disorder*, 48.

⁹⁹ Isto, 49.

¹⁰⁰ ROEST, *Order and disorder*, 50.

svoje samostane po uzoru na Sveti Damjan sa očuvanjem siromaštva kao glavnim čimbenikom, Inocentovo pravilo bilo je neprihvatljivo.¹⁰¹ Nešto bolju reakciju nisu imali niti franjevci kojima je bilo u cilju minimizirati svoje obaveze prema ženskim zajednicama, a ne ih dodatno ojačati. S obzirom da su obje strane odbile novo pravilo, Inocentu nije preostalo ništa drugo nego ga povući i u uporabu ponovno vratiti ono Hugolinovo pravilo.

2.3.1 PRAVILO KLARE ASIŠKE

Ovo je bio ključan trenutak za Klaru. Iako je Red svetog Damjana dobio naziv upravo po njezinom samostanu, shvatila je da se zbog posebnosti svoje zajednice u taj Red nije uklapala. U trenutku kada se pridružila Hugolinovoj mreži ženskih vjerskih zajednica, počela je gubiti vezu s vodstvom franjevačkog reda. Sada je prijetila opasnost da Sveti Damjan u potpunosti izgubi, ne samo dušobrižništvo manje braće, nego i svoj identitet. Zbog toga Klara odlučuje točno pred kraj svog života Svetom Damjanu i zajednicama koje su nastale po uzoru na njega, ostaviti u nasljeđe pravilo prema kojemu će djelovati. Ovdje je bitno za naglasiti da se radilo o prvom pravilu u ženskom redovništvu koje je jedna žena napisala za druge žene. „Oblik života Reda siromašnih sestara, što ga je ustanovio blaženi Franjo, jest ovo.“¹⁰² Već na samom početku *Pravila* vidljivo je da Klara više o Svetom Damjanu ne razmišlja kao o jednoj zajednici. Njezin je cilj bio sve ženske vjerske zajednice, koje su htjele nasljedovati njezin način života, oformiti u jedan red pod jednim pravilom. Zapravo, možemo reći da sada Klara u svoje ruke uzima kreiranje legislativnog okvira onoga što će kasnije postati Red sv. Klare. Osnovica samog *Pravila* su prvenstveno *forma vivendi* koju je Franjo dao Klari odmah po dolasku u Sveti Damjan te *Regula bullata*. Utjecaj franjevačkog pravila nije vidljiv samo u sadržaju, nego i u formi.

Baš kao i Franjo u *Potvrđenom pravilu*, obećava poslušnost „gospodinu papi, njegovim zakonitim nasljednicima i Rimskoj crkvi.“¹⁰³ Poslušnost Klara obećava Franji i njegovim nasljednicima i isto traži od ostalih sestara te opatica koje budu izabrane nakon nje.¹⁰⁴ Da bi sačuvala „jedinstvo uzajamne ljubavi i mira“¹⁰⁵ Klara se odlučuje za demokratizaciju vodstva

¹⁰¹ Isto. Uz Sveti Damjan, s novim pravilom se nisu složili samostani Monteluce, Monticelli, i Janjin samostan u Pragu.

¹⁰² „Pravilo sv. Klare“ u: *Franjevački izvori*, 1717.

¹⁰³ Usp. „Pravilo sv. Klare“ i „Potvrđeno pravilo“ u: *Franjevački izvori*, 1718 te 190.

¹⁰⁴ „Pravilo sv. Klare“ u: *Franjevački izvori*, 1718.

¹⁰⁵ Isto, 1722.

zajednice, odnosno svaku odluku sestre moraju donositi u suglasnosti i zajedno. U najvećoj mjeri se to odnosilo na primanje novih članica u samostan. Postupak bi bio ovakav: djevojku se prvenstveno trebalo ispitati o katoličkoj vjeri i sakramentima, a zatim s njom provjeriti ima li muža. Ako ga je imala, bitno je bilo da je on također ušao u neki red. Nakon svega navedenog, ukoliko je i dalje bila prikladna, djevojka je trebala napraviti *abdicatio proprietatis*, odnosno odreći se vlastitih dobara.¹⁰⁶ Opatica tada predstavlja djevojku ostalim sestrama te ako zadobije njihov pristanak obraća se onom kardinalu koji je u tom trenutku bio pokrovitelj Reda.¹⁰⁷ Uzmemo li u obzir da je kardinal pokrovitelj bio postavljen od pape, jasno se očituje tendencija Rimske kurije da zadrži svoja prava u pogledu rada zajednice. Što se pak biranja opatice tiče, zajedno sa sestrama odluku su donosili generalni ili provincijalni ministri Reda manje braće.¹⁰⁸ U ovome se svakako očituje nakana Klare da svoj Red poveže, ne samo duhovno već i pravno sa franjevcima. *Pravilo* se dotaknulo i pitanja šutnje te klauzure. Prema nalogu kardinala Hugolina, šutnja i klauzura bile su strogo propisane. Zatvorenost je bila stalna, a govoriti se smjelo samo uz dopuštenje nadređenog. Za Klaru su obje komponente ostale sastavni dio Reda, no u ne tako rigoroznom obliku. Govoriti su smjele u blagovaonici za vrijeme jela, u bolnici te u ostalim prilikama kada je to potrebno.¹⁰⁹ Klauzura također nije bila konstantna, odnosno sestre su smjele napustiti samostan uz koristan, razborit, očit i valjan razlog.¹¹⁰

Pomalo autobiografsko šesto poglavlje središnja je os cijelog *Pravila*. U njemu Klara u kratkim crtama rezimira postanak svoje zajednice pripisujući ga isključivo i jedino sv. Franji. Također, ponovno se osvrće na dragovoljno obećanje poslušnosti njemu i njegovim nasljednicima nakon čega je zajedno sa prvim sestrama zaprimila „oblik života“ iz Franjinih ruku.¹¹¹ Također je bitno navesti da nam Klara u ovom poglavlju donosi izvještaj o svećevnoj posljednjoj volji izrečenoj za Sveti Damjan prije nego što je umro: „Molim vas, svoje gospode i savjetujem vam da uvijek živite u tom presvetom životu i siromaštvu i veoma se čuvajte da po čijoj pouci ili savjetu od njega nikad ne odstupite.“¹¹² Na kraju se Klara obraća svojim sestrama, trenutnim i budućim kao i nasljednicama na mjestu opatice: „I kao što sam se ja skupa sa svojim sestrama uvijek brinula da opslužujemo sveto siromaštvo, tako ga moraju opatice koje me u službi naslijede i sve sestre do svršetka bez povrede opsluživati. I to tako da ne primaju i nemaju

¹⁰⁶ Identičan princip primanja u samostan nalazimo i kod franjevac, usp: „Pravilo sv. Klare“ i „Potvrđeno pravilo“ u *Franjevački izvori* 1718 i 190-191.

¹⁰⁷ Na ist. mj.

¹⁰⁸ Isto, 1721.

¹⁰⁹ Isto, 1723.

¹¹⁰ Isto, 1719. O čuvanju klauzure vidi stranice 1729 i 1730.

¹¹¹ Usp. *Pravilo sv. Klare* u: „*Franjevački izvori*“, 1724.

¹¹² Isto, 1724-1725.

posjed ili vlasništvo ni osobno ni preko posrednika.“¹¹³ U naredbu o ne posjedovanju i ne primanju posjeda preko posrednika Klara je zapravo uvrstila „povlasticu siromaštva“ koju je službeno potvrdio papa Grgur IX. 1228. godine.

U cijelom *Pravilu* Klara kroz različite asocijacije i spominjanje sv. Franje nastoji svoj Red ostaviti povezanim uz Red manje braće. Razlog tome vjerojatno leži u već spominjanom udaljavanju franjevac od Svetog Damjana i ostalih ženskih vjerskih zajednica. Kako nakon njezine smrti ne bi došlo do njihovog potpunog odvajanja, Klara u zadnjem odlomku *Pravila* potražuje: „Naš pohoditelj neka uvijek bude iz Reda manje braće, po volji i odredbi kardinala.“ Dakle, Rimska je kurija preko kardinala protektora zadržala pravo određivanja vizitatora, no on je jedino mogao biti iz franjevačkog reda. Nadalje, riječima „iz ljubavi prema Bogu i blaženome Franji, tražimo od Reda manje braće kapelana na pomoć našem siromaštvu, kako smo to od toga istog Reda uvijek imali“, Klara upozorava na kontinuitet, odnosno da briga franjevac za siromašne sestre je aktualna još od vremena Franje Asiškog te da tako treba i ostati.¹¹⁴ Nastavno na sve komponente njezinog *Pravila* koje naglašavaju povezanost uz franjevački red, postavlja se pitanje zašto je Klara inzistirala na ukomponiranosti u Red manje braće koji se već nakon svećeve smrti počeo udaljavati od svetog siromaštva, ideala kojeg je ona toliko željela očuvati? Odgovor je zapravo jednostavan – zato što je dijelila ista načela kao i sv. Franjo od samog početka smatrala se dijelom franjevačkog reda. Prema njezinom viđenju, kontemplacija i klauzura sestara upotpunjavala je propovjedničku i prosjačku crtu braće. Misija im je bila ista - obnoviti Crkvu i vjernike - zbog čega su na kraju trebali biti povezani u isti Red.¹¹⁵

Pravilo sv. Klare prvi je službeno priznao kardinal protektor Rainaldo 1252., a papa Inocent IV. u kolovozu 1253. godine, dva dana prije Klarine smrti. Ovdje je bitno za naglasiti da je *Pravilo* bilo odobreno isključivo za samostan Svetog Damjana. No, unatoč tome, priznanje Klarinog *Pravila* bilo je indikator da je papa, u ovom slučaju Inocent IV., konačno prepoznao posebnost samostana Svetog Damjana. Odnosno, želju sestara da svoj vjerski poziv obnašaju u potpunom siromaštvu, oslanjajući se jedino na milodare i pastoralnu skrb Reda manje braće.

3. NAKON KLARINE SMRTI

Klara umire u Svetom Damjanu 11. kolovoza 1253. godine, dva dana nakon što je Rimska kurija odobrila njezino *Pravilo*. Međutim, Red siromašnih sestara kojeg Klara u *Pravilu*

¹¹³ Isto, 1725.

¹¹⁴ Isto, 1730.

¹¹⁵ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 38.

spominje, nije bio ustanovljen jer su franjevci kao i Kurija stopirali mogućnost širenja *Pravila* na bilo koji drugi samostan van Svetog Damjana. Zbog toga što se kroz cjelokupan tekst svoje regulative Klara osvrtna na ideale sv. Franje koji su u potpunosti bili opsluživani prije njegove smrti, Red manje braće, koji se odmaknuo od strogog obnašanja tih ideala, na Klarinu su regulativu gledali kao na kritiku novog pravca djelovanja. Nadalje, *Pravilo* je još više ojačalo njihovo protestiranje oko obavljanja pastoralnih dužnosti. Nezadovoljstvu franjevac pridružila se Rimska Kurija, koja iako je priznala *Pravilo*, nikako nije željela stvoriti novi Red koji bi doveo do toga da više desetaka vjerskih ženskih zajednica žive bez ikakve materijalne podrške. Naprotiv, nakon Klarine smrti, crkveni je vrh uvidio priliku da njezin lik i djelo iskoristi za konačno uniformiranje Reda sv. Damjana i ženskog vjerskog pokreta u cjelini. Zbog toga Rimska Kurija predvođena papom Inocentom IV. i kardinalom Rainaldom, pokreće kampanju za proglašavanjem Klare Asiške svetom.

3.1 SVETA KLARA ASIŠKA

Inocent IV. shvaćao je važnost Klare kao svetice u Rimskoj Crkvi. Naime, od početka 13. stoljeća do 1253. Crkva je kanonizirala samo tri žene, no niti jedna od njih nije bila povezana s pokretom u čijem je središtu bilo obnašanje svetog siromaštva.¹¹⁶ Klara je u tom kontekstu predstavljala idealnu osobu na čijem su životu mogli izgraditi kult svetosti i projicirati ga kao uzor Redu sv. Damjana i ostalim zatvorenim ženskim zajednicama. Proces kanonizacije je trajao svega dvije godine. U te dvije godine saslušano je 14 sestara Svetog Damjana i četiri stanovnika Asiza koji su je znali u njezinoj mladosti i tijekom života u samostanu, a njihova su svjedočanstva ostala zabilježena u dokumentu *Postupak proglašenja Klare Asiške svetom*.¹¹⁷ Knox navodi da su sestre prilikom iznošenja svojih svjedočanstava shvatile da o Klarinom životu moraju govoriti onako kako bi se to dopalo Rimskoj Kuriji.¹¹⁸ Naime, Kurija je kroz svjedočanstva te kasnije kroz svetačke legende nastojala Klarin život uklopiti u klasičan model ženske srednjovjekovne svetice, model u kojem je naglasak stavljen na klauzuru, šutnju i pokornički život.¹¹⁹ Takva namjera vidljiva je u svjedočenju sestre Beatrice koja na pitanje o tajni Klarine svetosti odgovara da je tajna u: „neporočnosti, u poniznosti, u strpljivosti i dobrohotnosti, u dužnome popravljanju, u blagosti opominjanju sestara, u ustrajnoj molitvi i

¹¹⁶ Kanonizirane su bile sv. Elizabeta Ugarska, sv. Margareta Škotska i sv. Hildegarda (Usp. tablicu br. 9 u Andre VAUCHEZ, *Sainthood in the Later Middle Ages*, Cambridge, 1997., 252-255.

¹¹⁷ Cijeli tekst *Postupka* vidi u: „Franjevački izvori“, 1761-1816.

¹¹⁸ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 53.

¹¹⁹ Općenito o značenju svetaca u srednjem vijeku, modelima svetosti i procesu kanonizacije vidi u: VAUCHEZ, *Sainthood in the Later Middle Ages*, 1997.

zrenju, u odricanju i postovima, u krutosti ležaja i odjeće, u preziru same sebe, u žarkoj ljubavi prema Bogu, u želji za mučeništvom i poglavito u ljubavi prema Povlastici siromaštva.¹²⁰ Veličanje Klarinih vrлина kao što su djevičanstvo, poniznost, dobrota, strpljivost nalazimo u svim svjedočanstvima, a nekolicina sestara, baš kao i sestra Beatrice spominje Klarinu predanost siromaštvu i težnju za očuvanjem „Povlastice siromaštva.“¹²¹ Međutim, Kurija je obraćala pozornost samo na dijelove koji su Klaru opisivali kao djevicu koja je živjela disciplinirano iskustvo vjere upotpunjavajući ga postom i molitvom. Ideal siromaštva u onom obliku kakvom ga je doživljavala Klara nisu smatrali potrebnim uvrstiti u Klarin model svetosti. Uz sve navedeno, svjedočanstva sestara i Klarinih suvremenika prepuna su izvješćima o njezinim čudesima čime su dodatno htjele naglasiti njezinu svetost.¹²² Postupak kanonizacije je završio te je Klaru službeno proglasio svetom papa Aleksandar IV. u kolovožu 1255. godine bulom *Clara claris praeclara*. „Ona, posudica poniznosti, škrinja čistoće, žar ljubavi, slatkoća dobrote, snaga strpljivosti, posrednica mira i zajedništvo prijateljstva; blaga u riječi, nježna u dijelu, ljubazna i ugodna u svemu.“¹²³ Prema riječima pape Aleksandra IV., ovakva je Klara trebala biti uzor za život zatvorenih redovnica.

Kako bi se vijest o Klarinoj svetosti i uzoritosti prenijela do svih samostana Reda sv. Damjana i drugih vjerskih zajednica u Italiji i Zapadnom kršćanstvu u cjelini, počinju se javljati svetačke legende o njoj.¹²⁴ Prva od njih *Legenda u stihu*, prema mišljenjima povjesničara, nastajala je usporedno s procesom kanonizacije. Druga je *Legenda svete djevice Klare Asiške* koja se ujedno smatra službenom.¹²⁵ Nazvavši Klaru „svetom djevicom“ *Legenda* je već u samom naslovu dala naslutiti koje će se Klarine kreposti naći u njezinom sadržaju.

¹²⁰ *Postupak* u: „Franjevački izvori“, 1803.

¹²¹ Usp. svjedočanstva sestara Filipe i Balvine u *Postupku*, 1781 i 1791.

¹²² Prema svjedočenju sestre Pacifike, Klara je ozdravila pet bolesnih sestara samo time što im je na čelu načinila znak križa. (1768) Sestra Benevenuta Klari i njezinoj molitvi pripisuje obranu samostana Svetog Damjana od napada Saracena. Radilo se zapravo o napadu Fridrika II. 1240. godine u čijoj su se vojsci između ostalih nalazili Saraceni (1773). Dalje se spominje kako je Klara također jednu sestru ozdravila od gluhoće ili kako je pak od jednom polovicom kruha nahranila cijeli samostan. Usp. *Postupak* u: „Franjevački izvori“, str. 1768, 1773, 1783 i 1789.

¹²³ *Bula proglašenja Klare Asiške svetom* u: „Franjevački izvori“, 1873.

¹²⁴ Ujedno, u srednjem vijeku u sklop cjelokupnog postupka proglašenja nekoga svetim spada i sastavljanje njegove legende, odnosno službenoga teksta njegova života. Većinom je taj dio posla preuzimao neki pisac koji je dobro poznavao sveca i njegova djela, odnosno očevic, ili netko tko je dobro proučio isprave postupka, sva svjedočanstva, razgovarao s očevicima i onda sastavio tekst po točno određenoj hagiografskoj shemi. (Marija TARZACIJA ČIČMAK, „Uvod“ u: *Franjevački izvori*, 1879).

¹²⁵ Piscem službene legende o Klari smatra se Toma Čelanski, iako se autorstvo između ostalog pripisivalo sv. Bonaventuri (Na ist.mj.)

3.2 RED SVETE KLARE

Klarina kanonizacija nije razriješila pitanje statusa žena unutar franjevačkog Reda. Također tome nije ni pripomogla *Legenda* koja je u svom sadržaju valorizirala Klaru i njezinu želju za čvršćom zajednicom sestara i braće franjevac. Zajednicu na koju franjevci u to vrijeme nisu blagonaklono gledali. Desetljeće između 1253. i 1263. godine pokazat će se krucijalnim za definiranje položaja zatvorenih redovnica u kontekstu franjevačkog reda, ali i za završetak institucionalizacije Reda sv. Klare.

3.2.1 BONAVENTURA KAO GENERALNI MINISTAR

U veljači 1257. godine na poziciju generalnog ministra Reda manje braće odabran je, na preporuku svog prethodnika Ivana od Parme, franjevac Bonaventura Banjoređijski.¹²⁶ Cilj njegova upravljanja bio je reformirati franjevački red te mu osigurati čvršći legislativni okvir djelovanja, a temelj svega je bilo strože opsluživanje Pravila sv. Franje. Jedna od prvih reformi koja je vodila ka tom cilju bila je objediniti sve ranije donesene dekrete franjevačke zajednice u jedan kodeks. Taj kodeks je nazvan Narbonskim konstitucijama. Konstitucije su potvrdile transformaciju reda iz male zajednice okupljene oko Franje u sofisticirani međunarodni red.¹²⁷ Bonaventura je zapravo predstavljao novu generaciju franjevac koji nisu osobno poznavali Franju te samim time njihovo djelovanje nije bilo ograničeno svečevim likom. Sveti Franjo prestaje biti doslovan model za život već postaje izvor duhovne inspiracije. Takav zaokret vidljiv je u Bonaventurinom *Većem životopisu sv. Franje Asiškog* gdje, kao što Knox navodi, malo je toga posvećeno Franji kao čovjeku, a više Franji kao svecu.¹²⁸ Vizija Bonaventure bila je franjevačka zajednica koja će štovati svetog Franju kao duhovnog oca, djelovati u društvu opslužujući siromaštvo, a istovremeno će biti akademski obrazovana i kao takva propovijedati među ljudima. Dakle, obrazovanje i propovijedanje postaju ključni segmenti. Novi smjer franjevačkog djelovanja stvorio je problem za sve one Klarine zatvorene ženske zajednice koje

¹²⁶ Na poziciji generalnog ministra proveo je 17 godina, duže nego bilo koji njegov prethodnik. Franjevački red pod njegovim vodstvom formirao je čvrsti legislativni okvir sa točno određenim pravilima i identitetom. O Bonaventuri kao generalnom ministru vidi Dominic V. MONTI, „Bonaventure as Minister General“ u: *A Companion to Bonaventure*, ur. Jay M. Hammond, J.A. Wayne Hellmann, Jared Goff (Boston, 2014), 543-577, općenito o Bonaventuri vidi također Rosalind B. Brooke, *Early Franciscan Government. Elias to Bonaventure*, Cambridge University Press, 1959.

¹²⁷ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 61.

¹²⁸ Isto, 62. Čitav životopis vidi u: fra Bonaventura BANJOREĐIJSKI, „Veći životopis sv. Franje Asiškog“ u: *Franjevački izvori*, 907-994. Bonaventurin životopis će biti proglašen službenim.

su toliko inzistirale na uključenosti u franjevački red. Jednostavno je bilo nejasno kako bi vjernice koje žive u strogoj klauzuri trebale biti uklopljene u red koji je sada inzistirao na otvorenosti prema svijetu, na učenju i na propovijedanju.

Iako je cijenio duhovni život „siromašnih sestara“, kao generalni ministar Bonaventura je bio nesklon poticanju manje braće da produbljuju odnos sa sestrama ili pak da stvore mjesto za njih unutar franjevačkog reda. Takav stav postao je vidljiv odmah čim je preuzeo upravljanje Redom. Bonaventura tada uočava 10 radnji putem kojih su, prema njegovom viđenju, franjevci prekršili načela svojega poziva. Unutar tih prekršaja smjestio je preveliku povezanost i sličnost sa ženskim zajednicama.¹²⁹ Osim toga, u Narbonskim konstitucijama, dio Pravila sv. Franje koji govori o izbjegavanju kontakta franjevac sa ženama, dodatno je pojačan s komentarom da franjevci trebaju izbjegavati razgovore sa sestrama kao i ulazak u njihove samostane bez dodatne pratnje.¹³⁰ Dakle, ne govori se samo više o ženskim vjericama općenito, nego se zabrana konkretizira na sestre. Ovakvi oštri komentari i zabrane daju naslutiti da su franjevci u velikoj mjeri pružali pastoralnu skrb kao i da su nastojali smjestiti sestre u Red manje braće.

3.2.2 KONFLIKT (1261-1263.) I PRAVILO URBANA IV.

Nakon Klarine smrti veza između manje braće i sestara održala se velikim dijelom zahvaljujući supervizorstvu zajedničkog kardinala protektora.¹³¹ Veliku ulogu u tome je imao kardinal Rainald, koji je i kad je postao papa Aleksandar IV., nastavio djelovati kao protektor za obje strane. Tijekom godina u kojima je bio protektor intenziviralo se vršenje pastoralnih dužnosti franjevac u ženskim samostanima do te mjere da su franjevci živjeli u blizini klaustara zbog čega su pojedini samostani djelovali kao dvostruke zajednice. Međutim situacija se mijenja kada nakon smrti pape Aleksandra IV. njegov nasljednik postaje Urban IV. On 1261. godine, na zahtjev Bonaventure i ostalih franjevac, razdvaja funkciju zajedničkog kardinala protektora. Franjevcima je dodijeljen kardinal Ivan Caetano Orsini, a ženskim vjerskim zajednicama kardinal Stjepan Ugarski.¹³² Podjela ureda kardinala protektora na dva dijela prouzrokovala je veliki sukob između manje braće i siromašnih sestara Reda sv. Damjana.

¹²⁹ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 60.

¹³⁰ Isto, 69.

¹³¹ Klara u svome Pravilu naglašava da je od vrlo bitne važnosti da manja braća i sestre imaju istog kardinala protektora. Usp. „Pravilo sv. Klare“ u: *Franjevački izvori*, 1730.

¹³² Joan MUELLER, „Female Medicancy: a Failed Experiment? Case of Saint Clare of Assisi.“, u: *The Origin, Development and Refinement of Medieval Religious Mendicancies*, ur. Donald S. Prudlo (Leiden, 2011.) 78.

Siromašne sestre preko svog kardinala protektora Stjepana za kratko vrijeme ponovno obvezuju franjevence na vršenje svojih pastoralnih dužnosti. Međutim, oni se povlače i obraćaju direktno papi. Papa Urban IV. morao je sada postupiti s oprezom. Nije htio silom obavezati manju braću da se vrate svojoj dužnosti, a isto tako nije mogao dozvoliti da Red sv. Damjana ostane bez skrbi muškog vjerskog reda. Kao neku vrstu kompromisa 1262. godine izdaje bulu *Inter personas*. Bula je zamislila sljedeće rješenje: franjevci su se trebali vratiti u uobičajenu zajednicu na godinu dana, odnosno do idućeg generalnog kapitula. Nakon toga bi mogli biti oslobođeni te dužnosti, a ukoliko bi je ipak sadržali, Kurija ne bi pastoralnu skrb regulirala pravnim normama jer bi je smatrala isključivo dobrom voljom franjevačke zajednice.¹³³ Možemo pretpostaviti da su franjevci odgovorili potvrdno na papinu bulu jer godinu dana nakon toga, 1263. nailazimo na informaciju da Urban IV. generalnom kapitolu u Pisi šalje pismo *Spiritus Domini* putem kojeg ih želi potaknuti da nastave *cura monialium* sestara. *Spiritus Domini* navodi mnoštvo papinih razloga zašto bi manja braća trebala ostati povezana sa sestrama, a posebno se ističe argument kako franjevci i Red sv. Damjana dijele istu genealogiju vjerskog poziva.¹³⁴ Generalni kapitul u Pisi nije riješio konflikt već ga je, čini se, dodatno produbio.¹³⁵ Međutim, papa Urban IV. više nije htio popustiti pritisku franjevacu te je 1263. ponovno ujedinio funkciju kardinala protektora za obje zajednice te je prisilio braću da vrše duhovnu skrb u samostanima. Papinoj naredbi na kraju se pokorio generalni ministar Bonaventura te je do kraja iste godine svim provincijalnim ministrima poslao obavijesti o tome.

Usporedno s neslaganjima na relaciji između Reda manje braće i Urbana IV., u pozadini se odvijao sukob između pape i pripadnika Reda sv. Damjana. Naime, u listopadu 1263. godine Urban je zajednicama predstavio novi legislativni okvir dajući im novo pravilo. Dva su ga razloga navela na to. Prvi se razlog odnosi upravo na problem franjevačkog dušobrižništva. Novo pravilo ne bi zahtijevalo takvu praksu franjevacu s obzirom da je predviđalo da duhovnu skrb redovnica vrši kardinal protektor. On bi u nekom trenutku mogao od manje braće zatražiti da zadaću *cura monialium* preuzmu na sebe, no novo papino pravilo ostavljalo im je prostora za postupanje po vlastitom nahođenju.¹³⁶ Bio je ovo izvrstan manevar Urbana IV. kojim je

¹³³ Lezlie KNOX, „Audacious Nuns: Institutionalizing the Franciscan Order of Saint Clare“ u: *Church History*, 69., 2000., 49.

¹³⁴ *Spiritus Domini* smatra se prvim dokumentom papinske Kurije kojim je priznata Klarina tvrdnja da franjevci i njezina zajednica, u ovom slučaju zajednice imaju isti korijen nastanka (KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 74-73.)

¹³⁵ U vrijeme konflikta i generalnog kapitula u Pisi nastaje već spomenut Bonaventurin životopis sv. Franje koji zrcali neslaganje dviju strana. Ponajviše se to očituje u dijelovima koji spominju Klaru i njezine „siromašne sestre“. Klara je spomenuta tek nekoliko puta i to u vrlo sažeto, a iz rečenica o njoj i njezinoj zajednici, osim činjenice da se obratila djelovanjem sv. Franje, ne pronalazimo čvršću vezu između franjevacu i Svetog Damjana. (Usp. fra. Bonaventura BANJOREĐIJSKI, „Veći životopis sv. Franje Asiškog“ u: *Franjevački izvori*, 932, 977, 986, 993.

¹³⁶ KNOX, *Institutionalizing the Franciscan Order of Saint Clare*, 55.

ostavio otvoren put franjevcima sudjelovanju u brizi za ženske samostane bez da izazove kod njih nove proteste. Drugi razlog bilo je stvaranje legislativne uniformnosti. Već je ranije spomenuto kako je još papa Inocent IV. uočio kako su ženske vjerske zajednice, poglavito one u Redu sv. Damjana prakticirale živjele pod različitim pravilima. Do 1263. situacija se nije promijenila, naprotiv, sada je postao još veći broj pravila koje su zajednice mogle prihvatiti.¹³⁷ Prihvaćanje različitih pravila značilo je i da se unutrašnji život redovnica od samostana do samostana razlikovao. Poglavito se to odnosilo na prakticiranje siromaštva. Klara je, dakle, htjela da njezini samostani žive bez materijalnih prihoda. Ostali samostani kojima nije odobreno Pravilo sv. Klare, a htjeli su prakticirati apsolutno siromaštvo, morali su dobiti povlasticu. No generalno, takvih je samostana bio mali broj te je najviše bilo onih koji su imali osigurane prihode i nisu tražili povlastice siromaštva. Razlog za takvo stanje stvari leži u udaljavanju sestara od Klarinih ideala. Klara više nije bila živa, a njezino *Pravilo* se nije proširilo dalje od malog kruga samostana koji su bili usko povezani sa Svetim Damjanom. Ovu situaciju iskoristio je papa Urban IV. koji je sa svojim pravilom namjeravao redefinirati koncept franjevačkog identiteta unutar spomenutih ženskih zajednica. Urbanovo pravilo potisnulo je Klarin ideal apostolskog siromaštva tako što je zatraženo da apsolutno svaki samostan ima adekvatnu materijalnu pomoć. Na kraju ih je te iste 1263. godine preimenovao u Red sv. Klare. Dakle, novo institucionalno uređenje proglasilo je da redovnice koje su se smatrale dijelom franjevačkog reda nisu više „siromašne gospođe“. Također nisu *sorores minores* („manje sestre“) niti „siromašne sestre“, nazivi koji su ih povezivali s franjevačkim redom, a ni *pauperes moniales reclusae Ordinis Sancti Damiani* – ime koje im je dala papinska Kurija. Sada su postale klarise, zatvorene redovnice kojima je Klara bila izvor duhovne inspiracije, a ne više doslovni primjer vjerskog života.¹³⁸

Okupljen pod jednim i univerzalnim pravilom, s centralnom upravom koji je nadzirao kardinal protektor te pravnom povezanosti, Urbanovim je zalaganjem Red sv. Klare trebao postići konačnu uniformnost. Međutim, to neće biti lagan zadatak. Ženski samostani diljem Italije odbili su prakticiranje Urbanovog pravila. Glavni kamen spoticanja bila je činjenica da pravilo ne garantira inkorporaciju Reda sv. Klare u franjevački red. Dakle, i ovdje uočavamo udaljavanje od ideala prakticiranja apsolutnog siromaštva. Više im to nije glavna preokupacija već ostanak u povezanosti s franjevačkom zajednicom. Protest redovnica nastavio se i u vrijeme

¹³⁷ Na raspolaganju su imale Hugolinove konstitucije iz 1218., pravilo pape Inocenta IV. iz 1247. te Klarino *Pravilo*.

¹³⁸ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 79.

Urbanovog nasljednika, Klementa VI. koji je čak i pomoću prijetnji nastojao ih primorati da prihvate spomenuto pravilo.¹³⁹

Sestre, poglavito one u Umbriji bile su ustrajne u tome da im se za djelovanje odobri drugo pravilo. Njihov izbor bilo je ili Klarino *Pravilo* ili pravilo blažene Isabelle Francuske.¹⁴⁰ Zašto baš Isabellino pravilo? Zato jer u spomenutom dokumentu eksplicitno je navedeno da će Red manje braće provoditi pastoralnu skrb u njezinom samostanu. Ako se uzme u obzir navod da je pravilo za Isabellu sastavio Bonaventura zajedno sa nekolicinom franjevac, ta činjenica jasno daje do znanja kolika je bila jaka povezanost između Isabelle i manje braće. Dakle, klarise su smatrale da bi štjući Isabellino pravilo i one također mogle uspostaviti punu ukomponiranost u franjevačku zajednicu. U kojoj je mjeri na kraju Isabellino pravilo ušlo u upotrebu na području Italije, ne zna se točno. Vjerojatno su u opticaju bila sva tri pravila: Klarino, Urbanovo i Isabellino. Međutim, unatoč što ipak nisu svi samostani Reda sv. Klare djelovali po istom pravilu, redovnice su uspjele postići franjevačko dušobrižništvo. Klarise su 1279. osigurale pastoralnu skrb franjevac bulom *Exiit qui seminat* koju je izdao papa Nikola III.¹⁴¹ Možemo zaključiti da unatoč krizi *cura monialium*, praktične veze između sestara i manje braće nisu nestale. Franjevci su i dalje vršili svoje pastoralne dužnosti, redovnice su ostale uklopljene u njihov Red, sam Red sv. Klare je time poprimio je svoj legislativni i institucionalni okvir djelovanja.

4. ZAKLJUČAK

Klarina se zajednica od svojih samih početaka povezala s franjevačkim pokretom te usporedno s njim razvijala. To se očituje već u samoj činjenici da je upravo Franjo Asiški bio taj koji je Klaru i vjernice okupljene oko nje smjestio u Sveti Damjan, malu crkvicu iz koje se kasnije razvio Red sv. Klare. Franjo je također za Klaru i njezinu zajednicu sastavio *forma vitae*, vodič za duhovni život u kojem je naglasio ideale prema kojima bi vjernice unutar Svetog Damjana trebale djelovati. Naglasak je stavljen na opsluživanje apsolutnog siromaštva, pomaganje potrebitima te život u poniznosti i pokornosti. Upravo ova povezanost između Klare i Franje

¹³⁹ Isto, 80.

¹⁴⁰ Isabella Francuska bila je sestra francuskog kralja Luja IX. U vremenu kad Klara djeluje na području Italije, Isabella djeluje na području Francuske. U Longchampu je osnovala samostan, a njezino pravilo potvrdio je papa Urban IV. Baš kao i Klara, Isabella je duhovni život kreirala u suglasnosti s Franjinim načelima zbog čega u jednom trenutku svog života dolazi u doticaj s Bonaventurom koji za nju sastavlja Isabellino Pravilo.

¹⁴¹ KNOX, *Creating Clare of Assisi*, 83.

postala je temeljom prvenstveno zajednice u Svetom Damjanu, a zatim i Reda sv. Klare. Međutim, iako je Klara vrlo dobro znala prema kojim će idealima oformiti svoju zajednicu, nije imala službenu regulu prema kojoj bi se vodila kao niti jasno definirana strukturu i organizaciju zajednice. Ključnu ulogu u formiranju legislativnog i institucionalnog okvira zajednice Svetog Damjana, kao i ostalih ženskih vjerskih zajednica koje se javljaju u sjevernoj i središnjoj Italiji, odigrala je papinska Kurija. Ta uloga vidljiva je već na Četvrtom lateranskom koncilu kada je svim zajednicama *mulieres religiosae* pa tako i Klarinoj nametnuta jedna od do tada priznatih regula, ona sv. Benedikta. Kurija nije namjeravala od *mulieres religiosae* oformiti benediktinke. Riječ je bilo o čistoj formalnosti kako bi spomenute ženske vjerske zajednice dobile dopuštenje od Crkve za svoje djelovanje. Kurija ih je nakon toga oformila prema svojim odredbama, a te su odredbe napisane u pravilu kardinala Hugolina. Naglasak nije stavljen na apsolutno siromaštvo, nego na strogu klauzuru, djevičanstvo i šutnju. Sukladno tom pravilu i djelovanju kardinala Hugolina *mulieres religiosae* stavljene su direktno pod utjecaj Rimske kurije te je oformljen red *Ordo pauperum monialium reclusarum*. U početku Klara i njezina zajednica nisu bile dio spomenutog Reda. Način života kakav je zahtijevao Hugolino nije bio u potpunosti u skladu s načinom života kojeg je prakticirala zajednica „siromašnih gospođa“ u Svetom Damjanu. Također, zajednica Svetog Damjana djelovala je u jakoj povezanosti s Redom manje braće. Takvu povezanost s franjevcima zajednice unutar Hugolinovog reda nisu imale. Međutim, Franjina smrt te ustoličenje kardinala Hugolina kao Grgura IX. na papinsku stolicu donijet će preokret.

Klarina zajednica u Svetom Damjanu bila je jedina ženska vjerska zajednica o kojoj su franjevci duhovno i materijalno brinuli. U nastojanju da pastoralnu skrb za sve njegove samostane povjeri franjevcima, koji su do tada odbijali vršiti takvu dužnost, Grgur pridružuje svome Redu zajednicu Svetog Damjana. Istovremeno, samo za Klaru donosi *Povlasticu siromaštva*. *Ordo pauperum monialium reclusarum* sada mijenja svoj naziv u Red sv. Damjana. No, Klarino pristupanje spomenutom Redu nije osnažilo vezu s Redom Manje braće već ju je dodatno oslabilo. Zbog toga dolazi do neslaganja između Klare i tadašnjeg pape Grgura IX. koje je izraženije postalo nakon donošenja bule *Quo elongati*. Navedena bula dopustila je franjevcima posjedovanje materijalnih stvari i zaprimanje donacija čime je direktno umanjila autoritet ideala siromaštva sv. Franje. Također, bulom je određeno da franjevci mogu obavljati pastoralnu skrb u samostanima *pauperes moniales reclusae*, no uz odobrenje pape. Imajući u vidu činjenicu da je tim samostanima sada pripadao i Sveti Damjan, to je značilo da franjevci više neće moći posjećivati Klarinu zajednicu bez prethodne suglasnosti papinske Kurije. Na taj je način Grgur

IX. zajednicu Svetog Damjana htio u potpunosti uklopiti u svoj zatvoreni Red čime bi mu se oduzela njegova franjevačka izvornost. Rad na uniformiranju Reda sv. Damjana pape su nastavili i u narednim godinama. Posebno se ističe papa Inocent IV. koji sastavlja novo pravilo. Inocentovo pravilo, za razliku od Hugolinovog, nije se referiralo na Regulu sv. Benedikta već na *Potvrđeno pravilo* Reda manje braće. Na taj je način konkretizirana uloga franjevaca u djelovanju ženskih vjerskih zajednica te osigurana njihova međusobna pravna povezanost. Također, Inocent je odredio da samostani unutar Reda sv. Damjana trebaju imati materijalne prihode. Franjevci kao ni ženske vjerske zajednice takvim pravilom nisu bili zadovoljni. Klara je u tom trenutku shvatila kolika je posebnost njezine zajednice u usporedbi s ostalima u Redu sv. Damjana. U njoj se pojavila želja da sve zajednice koje su htjele nasljedovati njezin način života objedini u „Red siromašnih sestara“ zbog čega sastavlja svoje vlastito pravilo. *Pravilo Klare Asiške* naglašava važnost sv. Franje i njegovog ideala apsolutnog siromaštva za njezinu zajednicu. Također, *Pravilo* je odredilo da pastoralnu skrb za sve samostane unutar njezinog reda moraju obavljati franjevci. Dakle, svojim je pravilom Klara željela osnažiti vezu između svoga Reda i Reda manje braće. *Pravilo* je odobreno, no njegova primjena ograničena je samo na Sveti Damjan. Klara umire, a Kuriya je svega dvije godine nakon njezine smrti kanonizira. Sv. Klara Asiška i njezin kult svetosti, nastojanjima Kuriye, postavljeni su kao uzor Redu sv. Damjana i ostalim zatvorenim ženskim zajednicama.

Desetljeće između 1253. i 1263. godine pokazat će se krucijalnim za definiranje položaja zatvorenih redovnica u kontekstu franjevačkog reda, ali i za završetak institucionalizacije Reda sv. Klare. Vodstvo franjevačke zajednice preuzima Bonaventura kao generalni ministar koji je bio nesklon tome da manja braća produbljuju odnos sa sestrama ili pak da stvore mjesto za njih unutar franjevačkog reda. Zbog toga dolazi do sukoba između franjevaca, papinstva i siromašnih sestara Reda sv. Damjana. Na kraju sukoba papa Urban IV. donosi novo pravilo za ženske vjerske zajednice. Urbanovo pravilo odredilo je da pastoralnu skrb obavlja kardinal protektor. On bi u nekom trenutku mogao od manje braće zatražiti da zadaću *cura monialium* preuzmu na sebe, no novo papino pravilo ostavljalo im je prostora za postupanje po vlastitom nahođenju. Time je riješio sukob oko vršenja *cura monialium*. Nadalje, Urbanovo pravilo iskoristilo je udaljavanje redovnica od Klarinih ideala te je zatražio da apsolutno svaki samostan ima adekvatnu materijalnu pomoć. Na taj je način potisnut Klarin ideal apostolskog siromaštva te ona postaje isključivo duhovna inspiracija, a ne doslovan model za život. Na kraju, Urbanovim je pravilom oformljen Red sv. Klare koji je, okupljen pod jednim i univerzalnim pravilom, s centralnom upravom koju je nadzirao kardinal protektor te pravnom povezanosti,

trebao postići konačnu uniformnost. Institucionalizacija je završena 1279. kada se *cura monialium* vraća u ruke franjevacu, a većina ženskih vjerskih zajednica prihvaća Urbanovo pravilo. Franjevci su, dakle, i dalje vršili svoje pastoralne dužnosti, redovnice su ostale uklopljene u njihov Red, a sam Red sv. Klare je time poprimio je svoj legislativni i institucionalni okvir djelovanja. Dakle, na kraju svega možemo zaključiti da su Franjini i Klarini ideali postavili temelj za razvoj zajednice Svetog Damjana u Red sv. Klare, a institucionalizaciju je inicirala i na kraju privela kraju papinska Kurija.

5. POPIS IZVORA I LITERATURE

IZVORI:

- VREBAC, Pero i dr., *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012.

„Oporuka sv. Klare“, 1739-1743.

„Pravilo sv. Klare“ 1716-1731.

„Legenda sv. Klare u stihu“, 1817-1865.

„Pisma sv. Klare“, 1691-1708

„Postupak proglašenja Klare Asiške svetom“, 1755-1816.

„Pismo kardinala Hugolina svetoj Klari“, 1936.

„Povlastica siromaštva pape Grgura IX.“, 1941-1942.

Toma ČELANSKI, „Legenda svete djevice Klare Asiške“, 1877-1929.

„Nepotvrđeno pravilo“, 159-177.

„Potvrđeno pravilo“, 190-195.

„Asiški zbornik“, 581-683.

fra Bonaventura BANJOREĐIJSKI, „Veći životopis sv. Franje Asiškog“, 913-994.

LITERATURA:

ALBERZONI, Maria Pia, *Clare of Assisi and the Poor Sisters in the Thirteenth Century*, Saint Bonaventure University, 2004.

ANDENNA, Cristina, „Dalla Religio Pauperum dominarum de Valle Spoliti all' Ordo Sancti Damiani. Prima evoluzione istituzionale di un ordine religioso femminile nel contesto delle esperienze monastiche del secolo XIII.“, MELVILLE, Gert, OBERSTE Jörg (ur.), *Vita regularis. Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum* vol. 11, Münster, 1999., 429-492.

BARNES, Douglas F., „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17, 1978., 1-18.

ČIČMAK TARZACIJA, Marija „Uvod“, VREBAC, Pero i dr. (ur.), *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012., 1879-1881.

DUFFY, Eamon, *Sveci i grešnici: povijest papa*, Rijeka, 1998.

GENNARO, Clara, „Clare, Agnes and Their Earliest Followers: From the Poor Ladies of San Damiano to the Poor Clares“, BORNSTEIN, Daniel i RUSCONI, Roberto (ur.), *Women and Religion in Medieval and Renaissance Italy*, The University of Chicago Press, 1996., 39-55.

GODET-CALOGERAS, Jean Francois, „Francis and Clare and the emergence of the Second Order“ ROBSON, Michael J.P. (ur.) *The Cambridge Companion to Francis of Assisi*, New York, 115-125.

GRUNDMANN, Herbert, *Religious Movements in the Middle Ages*, University of Notre Dame Press, 1995.

JEDIN, Hubert, *Velika povijest Crkve III/2*, Zagreb, 1993

KNOX, Leslie S., „Audacious Nuns: Institutionalizing the Franciscan Order of Saint Clare“, *Church History*, 69., 2000., 41-62.

KNOX, Leslie S, *Creating Clare of Assisi: female Franciscan Identities in Later Medieval Italy*, Leiden, 2008.

MELVILLE, Gert, *The World of Medieval Monasticism: Its History and Forms of Life*, Collegeville, Minnesota, 2016.

MOORMAN, John, *A History of the Franciscan Order from Its Origins to the Year 1517.*, Oxford University Press, 1968

MUELLER, Joan, „Female Medicancy: A Failed Experiment? The Case of Saint Clare of Assisi“, PRULDO, Donald S (ur.), *The Origin , Development, and Refinement of Medieval Religious Mendicancies*, 2011., 59-81

MUELLER, Joan, *The Privilege of Poverty. Clare of Assisi, Agnes of Prague, and the Struggle for a Franciscan Rule for Women*, The Pennsylvania State University, 2006.

ROEST, Bert, *Order and Disorder: The Poor Clares Between Foundation and Reform*, Leiden-Boston, 2013.

VAUCHEZ Andre, *Sainthood in the Later Middle Ages*, Cambridge, 1997.

ULLMAN, Walter, *A short history of the papacy in the middle ages*, London, 1978.

WESJOHANN, Achim, *Medikantische Gründungserzählungen im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin, 2012.

YOUMANS, Nicholas W., „Non sic erit inter fratres. Internal Structures of Obedience in Early Minorite Relational Constructs“, BREITENSTEIN, Mirko i dr. (ur.), *Rules and Observance: Devising Forms of Communal Life*, 2014., 3-41.